

Research Paper

Child at the Intersection of Institutional Structures: A Grounded Theory on the Issue of Childlessness/Single-Child Families in the City of Isfahan

Sahar Rezaei¹ , Ali Ruhani^{*2} , Abbas Askari-Nodoushan³ , Malihe Alimondegari⁴

¹ Ph.D. in Sociology of social problems of Iran, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, Yazd University, Yazd, Iran, Email: saharrezaei615@gmail.com

² Associate Professor of Sociology, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, Yazd University, Yazd, Iran, Email: aliruhani@yazd.ac.ir

³ Professor of Demography, Department of Demography and Anthropology, Faculty of Social Sciences, Yazd University, Yazd, Iran, Email: aaskarin@yazd.ac.ir

⁴ Associate Professor of Sociology, Department of Demography and Anthropology, Faculty of Social Sciences, Yazd University, Yazd, Iran, Email: m.alimondegari@yazd.ac.ir

[10.22080/ssi.2025.28788.2266](https://doi.org/10.22080/ssi.2025.28788.2266)

Received:

March 7, 2025

Accepted:

May 22, 2025

Available online:

March 5, 2026

Keywords:

Childbearing, Childless and Single-Child Couples, Grounded Theory, Isfahan, Lifestyle

Abstract

Objectives: In recent years, declining fertility rates in Iran and their potential consequences have become a focal point for policymakers. The present study aims to explain the significance of couples' lifestyles in shaping their decisions regarding childlessness or having only one child. **Methods:** To this end, employing a qualitative approach and the grounded theory methodology with Strauss and Corbin's systematic approach, 30 in-depth interviews (from March to August 2024) were conducted with participants aged between 28 and 45 years. The interviews included 15 childless couples who had been married for at least three years and 15 one-child couples whose child was over five years old. The interviews continued until theoretical saturation was reached. Data collection was conducted using semi-structured interviews, and data analysis employed open, axial, and selective coding techniques. **Results:** The main categories identified in the study include: child-excluding poverty, child at the intersection of lifestyle, child at the intersection of social structures, child at the intersection of mental structures, childlessness as a compromise, the inclination toward childlessness in Iran, and single-child families as a compromise. The core category derived from these main categories was conceptualized as "structural/institutional compromise in childlessness/single-child families." **Conclusion:** The study's findings indicate that modernization and development in Iran, in parallel with global trends, have led to profound cultural transformations. These changes are particularly evident in the shift in individuals' lifestyles and the rise of individualism. In essence, cultural transformations are moving away from traditional family- and child-centered models toward individualistic frameworks. This shift has significantly influenced various aspects of family life, including childbearing patterns. As a result, structural and institutional factors, alongside personal beliefs, have simultaneously created major barriers to childbearing.

*Corresponding Author: Ali Ruhani

Address: Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, Yazd University, Yazd, Iran. Email: aliruhani@yazd.ac.ir

This is an open access article under the CC BY-NC-ND/4.0/ License

(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

2538-3612 © The Author(s)

Published by University of Mazandaran

Extended Abstract

1. Introduction

In recent years, the world has witnessed significant demographic transformations, among which declining fertility rates have emerged as one of the most critical global trends. The Islamic Republic of Iran has also experienced substantial demographic shifts in this regard. The sustained decline in fertility rates below replacement level over recent decades has raised concerns regarding population reproduction and its implications at both the public and policymaking levels. According to the latest statistics, the total fertility rate has dropped below the replacement threshold and, in some provinces, has reached critically low levels—slightly above one child per woman. Given the persistence of this downward trend and the fertility rate falling below replacement level, an evidence-based and scientifically informed understanding of childbearing behaviors has become increasingly important. This study represents a purposeful attempt to gain deeper insight into childbearing practices among couples in the city of Isfahan, a major urban center currently experiencing low fertility. Accordingly, this research seeks to answer the following question: *How does the lifestyle of couples shape and construct their motivations and behaviors related to childbearing?*

2. Methods

This study employed a qualitative research design using the grounded theory methodology as proposed by Strauss and Corbin, adopting a systematic approach with purposive theoretical sampling. Participants were purposefully selected and added until theoretical saturation was achieved with 30 participants, and no new data emerged. Interviews were conducted

from March to August 2024 (Farvardin to Mordad 1403 in the Iranian calendar) with participants aged 28 to 45. The study population included 15 voluntarily childfree couples who had been married for at least three years, and 15 couples with only one child over the age of five who had intentionally chosen to have a single child. Interviews were conducted with one member of each couple, as the decision to have children is typically a joint one, and to minimize overlapping responses, couple-based interviews were avoided where possible. Data were collected through semi-structured interviews and analyzed manually using the three stages of open coding, axial coding, and selective coding. Each interview was transcribed and analyzed accordingly, with coding results synthesized to derive subcategories and core categories.

3. Results

The analysis of interview transcripts, following the three coding stages (open, axial, and selective), is presented in the findings section. Initially, key concepts were extracted from meaningful statements in the data. These concepts were then grouped into subcategories and main categories, culminating in the identification of a central (core) category. The findings reveal that changing lifestyles among voluntarily childfree and one-child couples significantly influence their childbearing intentions and preferences. Based on the interviews, the results were categorized into 93 concepts, 18 subcategories, seven main categories, and one core category. A paradigm model was developed based on causal conditions, intervening conditions, contextual conditions, the central phenomenon, strategies, and consequences. The findings identify two key causal conditions: *children at the intersection of*

social structures and children at the intersection of mental structures. The intervening condition is described as *child-detering poverty*. The core phenomenon emerging from the analysis is *children at the intersection of lifestyle*. Strategies include *voluntary childlessness as a form of compromise* and *one-child parenting as a form of compromise*. The principal outcome identified in this study is an increasing tendency toward voluntary childlessness in Iran.

4. Conclusion

In the past, cultural beliefs in Iran held that children were divine blessings who would bring their own sustenance. This deeply held conviction eliminated fear or hesitation regarding childbearing. However, in contemporary society, the spread of Western lifestyle ideals and the weakening of traditional beliefs have led to increased anxiety and hesitancy around childbearing decisions. The shift in societal values and attitudes has fostered a sense of apprehension regarding parenthood. The dominant cultural trend in Iran now reflects a lifestyle transition characterized by growing individualism and a corresponding decline in family-oriented values. The findings of this study indicate that couples' perspectives, priorities, and preferences have shifted toward lifestyles that are incongruent with traditional cultural norms. As a result, society is experiencing what may be termed a *cognitive war*—a silent battle over beliefs and values. This cognitive war entails the subtle manipulation of thoughts, emotions, and behaviors through invisible tools such as media, social networks, advertising, and persuasive content. These mechanisms have reshaped lifestyles, thought patterns, values, and identities. The consequence is a rise in societal despair, apathy, and

erosion of social trust, all of which are increasingly evident. As this war targets the minds of individuals, it is essential to recognize its impact and avoid passive acceptance. Through widespread awareness, ongoing public enlightenment, and governmental efforts to address economic challenges, promote justice, and combat corruption, it is possible to counteract the effects of this cognitive war. For effective and targeted policy-making, it is crucial to consider all relevant factors and conditions. One essential requirement is having a clear objective tailored to a specific audience. In addressing the concerns of voluntarily childfree and one-child couples, recognizing their distinct needs will enable the development of more effective, targeted interventions and more responsive outcomes.

Funding

The present article, extracted from the phd thesis entitled “Social Harassment of Childbearing, A Qualitative Study in Isfahan,” was conducted with financial support of the National Population Studies Institute.

Authors' Contributions

- Sahar Rezaei: Data collection, analysis, and manuscript writing
- Ali Ruhani: Analysis and manuscript writing
- Abbas Askari Nodoushan: Analysis and manuscript writing
- Malihe Alimondegari: Analysis and manuscript writing

Conflict of Interest

The authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

The authors extend their sincere gratitude to all participants who contributed to this study.

علمی پژوهشی

فرزندآوری در تقاطع ساختارهای نهادی، یک نظریه زمینه‌ای از مسأله بی‌فرزندگی/تک‌فرزندگی در شهر اصفهان

سحر رضائی^۱ ID، علی روحانی^{۲*} ID، عباس عسکری‌ندوشن^۳ ID، ملیحه علی‌مندگاری^۴ ID

^۱ دکتری جامعه‌شناسی مسائل اجتماعی ایران، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران، ایمیل: saharrezaei615@gmail.com
^۲ دانشیار جامعه‌شناسی، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران، ایمیل: aliruhani@yazd.ac.ir
^۳ استاد جمعیت‌شناسی و گروه جمعیت‌شناسی و مردم‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران، ایمیل: aaskarin@yazd.ac.ir
^۴ دانشیار جمعیت‌شناسی، گروه جمعیت‌شناسی و مردم‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران، ایمیل: m.alimondegari@yazd.ac.ir

 [10.22080/ssi.2025.28788.2266](https://doi.org/10.22080/ssi.2025.28788.2266)

چکیده

اهداف: در سالیان اخیر کاهش باروری در ایران و آثار و پیامدهای بالقوه آن در کانون توجه سیاست‌گذاران قرار گرفته است. هدف مطالعه حاضر، تبیین اهمیت سبک زندگی زوجین در جهت‌دهی تصمیم آنان به بی‌فرزندگی/تک‌فرزندگی می‌باشد. **روش مطالعه:** برای این منظور، با استفاده از رویکرد کیفی و روش‌شناسی نظریه زمینه‌ای با رهیافت نظام‌مند استراوس و کربین، ۳۰ مصاحبه عمیق در بازه زمانی فروردین تا مرداد ۱۴۰۳، با مشارکت‌کنندگان در بازه سنی ۲۸-۴۵ سال صورت گرفت. مصاحبه‌ها با ۱۵ زوج بی‌فرزند که حداقل ۳ سال از ازدواجشان می‌گذرد و ۱۵ زوج تک‌فرزند که یک فرزند بالای ۵ سال دارند انجام شد و تا رسیدن به اشباع نظری ادامه یافت. ابزار گردآوری داده‌ها مصاحبه نیمه ساختاریافته بود و تحلیل داده‌ها به شیوه کدگذاری باز، محوری و گزینشی صورت گرفت. **یافته‌ها:** مقوله‌های اصلی تحقیق شامل: فقر فرزندزدا، فرزند در تقاطع سبک زندگی، فرزند در تقاطع ساختارهای اجتماعی، فرزند در تقاطع ساختارهای ذهنی، بی‌فرزندگی به مثابه یک مصالحه، تمایل به بی‌فرزندگی در ایران و تک‌فرزندگی به مثابه یک مصالحه است. مقوله هسته، مستخرج از مقوله‌های اصلی «مصالحه ساختاری/نهادی در بی‌فرزندگی/تک‌فرزندگی» بر ساخت شد. **نتیجه‌گیری:** یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد فرآیند نوسازی و توسعه در ایران به موازات جامعه جهانی، منجر به تحولات فرهنگی عمیقی شده است. این تحولات را می‌توان به صورت مشخص در تغییر سبک زندگی افراد و رشد فردگرایی تبیین نمود. در واقع، تحولات فرهنگی از الگوهای سنتی مبتنی بر خانواده و فرزندمحوری به سمت الگوهای مبتنی بر فردگرایی در حال جابه‌جایی است و این تحول در عرصه‌های مختلف زندگی و زیست افراد از جمله تحولات عناصر مختلف خانواده و از جمله الگوهای فرزندآوری اثرگذار بوده است. در نتیجه، عوامل ساختاری/نهادی در کنار باورهای ذهنی، به‌طور هم‌زمان موانع مهمی بر سر راه فرزندآوری ایجاد کرده‌اند.

تاریخ دریافت:

۱۷ اسفند ۱۴۰۳

تاریخ پذیرش:

۱ خرداد ۱۴۰۴

تاریخ انتشار:

۱۴ اسفند ۱۴۰۴

کلیدواژه‌ها:

زوجین بی‌فرزند و تک‌فرزند؛ سبک زندگی؛ شهر اصفهان؛ فرزندآوری؛ نظریه زمینه‌ای

* نویسنده مسئول: علی روحانی

آدرس: گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران.
ایمیل: aliruhani@yazd.ac.ir

این مقاله با دسترسی آزاد تحت مجوز بین‌المللی کربینو کامنز از نوع نسبت‌دادن-غیرتجاری-بدون انشقاق ۴/۰ است.

ناشر: دانشگاه مازندران © نویسنده(گان) ۲۵۳۸-۳۶۱۲

۱ مقدمه و بیان مسأله

سیاست‌های تشویقی فرزندآوری، به استناد نتایج پژوهش‌ها، سیر نزولی باروری همچنان استمرار یافته و تلاش‌ها برای متوقف و معکوس نمودن مسیر کاهش آن، با موفقیت چندانی توأم نبوده است (افشانی و همکاران، ۱۴۰۱). براساس آخرین آمارهای موجود، نرخ باروری کل به زیرسطح جانشینی کاهش یافته است و حتی در برخی از استان‌های کشور به باروری خیلی پایین (در حوالی رقمی کمی بالاتر از یک فرزند) اُفت کرده است (مرکز آمار ایران، ۱۴۰۰).

مسأله فرزندآوری به‌عنوان یکی از مهم‌ترین ابعاد رخدادهای جمعیتی کشور از حوزه‌های مختلف فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی تأثیر می‌پذیرد. اما تبیین میزان اثرگذاری هر کدام از این حوزه‌ها و اولویت‌گذاری آن‌ها در نظام حل مسأله، در کنار ظرفیت‌های ساختاری دارای اهمیت است. همواره شناخت زمینه‌های تمایل به فرزندآوری می‌تواند مهم ارزیابی شود. به‌طوری‌که، فرزندآوری در رابطه عمیق با آگاهی‌ها و نگرش‌های زنان و مردان به مسأله فرزندآوری تعیین می‌شود.

در جهان معاصر که به دوران گذار جوامع از سنتی به مدرن مشهور است، تحولاتی در ساختارهای کهن جوامع پدید آورده است به‌طوری‌که عقاید و نگرش‌های متفاوتی را نسبت به گذشته خلق کرده و این امر به بازتعریف هویت انسانی و اجتماعی زنان و مردان منتهی می‌شود (ایمان و همکاران، ۱۳۹۲؛ احمدی و همکاران، ۱۳۸۹). از پیامدهای این مسأله، پرسش‌برانگیز شدن ساختارها و ارزش‌هایی است که تبعیض و نابرابری جنسیتی بین زنان و مردان را بدیهی می‌شمرد. بر اساس این، تغییر نگاه به وضعیت زنان در جامعه چه از سوی مردان و چه از سوی زنان شاید یکی از اساسی‌ترین محورها و زمینه‌های کاهش مولید باشد؛ زیرا با ورود زنان به عرصه اجتماعی و تغییر جایگاه‌شان به لحاظ فرهنگی، تحصیلی، اقتصادی و گاهی سیاسی در جامعه ایران، فرزندآوری زیاد و متعدد، گویا تبدیل به موضوعی شده است که غیرعقلانی تلقی می‌شود.

فرزندآوری پدیده مهمی در حرکات جمعیتی محسوب می‌شود. هرچند فرزندآوری و تولد ظاهراً پدیده‌ای زیستی به نظر می‌رسد، اما عوامل اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی گوناگون، در فرآیندی پیچیده بر آن تأثیرگذارند (جعفری‌سیریزی و همکاران، ۱۴۰۱ و ۱۴۰۲)؛ قانع مخلصونی و همکاران (۱۴۰۰). آگاهی از تمایل به فرزندآوری بین زنان و مردان متأهل و عوامل مؤثر بر این پدیده، شناخت قابل توجهی را می‌تواند از تحولات جمعیتی به‌وجود آورد (بربریان، ۱۳۸۰: ۱۰-۱۲).

در سال‌های اخیر تحولات جمعیت‌شناختی چشم‌گیری در دنیا رخ داده است و می‌توان گفت یکی از مهم‌ترین این تغییرات، کاهش باروری در تمام دنیا بوده است. به موازات این تحولات، جمهوری اسلامی ایران نیز تغییرات گسترده‌ای را تجربه کرده است (نعمتیان و نوغانی دخت بهمنی، ۱۴۰۰: ۱۵۳).

برپایه برآوردها، در طول دهه ۱۳۸۰، میزان باروری کل در ایران، در حوالی رقم ۱/۸ فرزند به ازای هر زن روند نسبتاً ثابتی را طی نمود. سپس در نیمه اول دهه ۱۳۹۰ اندک افزایشی را تجربه می‌کند و تا سال ۱۳۹۵ به نزدیکی سطح جانشینی بازمی‌گردد، ولی با کاهش مجدد به ۱/۷ فرزند به ازای هر زن، این دهه را به پایان می‌برد (مرکز آمار ایران، ۱۴۰۱؛ عباسی‌شوازی و همکاران، ۱۳۹۹).

کاهش باروری به زیرسطح جانشینی و تداوم آن در دهه‌های اخیر، نگرانی‌هایی را در رابطه با بازتولید جمعیت ایران و پیامدهای آن در حوزه عمومی و نیز در سطح سیاست‌گذاری برانگیخته است. قانون "حمایت از خانواده و جوانی جمعیت" نمادی از اراده سیاست‌گذاری در جهت تشویق رشد جمعیت به منظور تغییر در روند رشد جمعیت و ترمیم ساختار سنی جمعیت است. تصویب این قانون براساس اصل ۸۵ قانون اساسی با هدف حمایت از نهاد خانواده، فرزندآوری و ازدیاد جمعیت جوان کشور در آبان ۱۴۰۰ انجام شده است. با وجود تصویب و اجرای

۱۷/۴ در هزار افزایش و سپس به ۱۰ در هزار تنزل می‌یابد. همچنین آمارهای ثبت احوال کشور نشان می‌دهد که برای سال ۱۴۰۲، میانگین سنی مادران در زمان تولد اولین فرزند در کل کشور برابر با ۲۷/۳ و در استان اصفهان برابر با ۲۹/۱ بوده است که حکایت از تأخیر بیشتر فرزندآوری در استان اصفهان به سنین بالاتر دارد. در واقع، استان اصفهان، پس از استان‌های تهران و البرز (با ارقام ۳۰/۴ و ۲۹/۳)، سومین استانی است که در سطح کشور، بیشترین تأخیر سنی را در فرزندآوری مادران، (براساس شاخص میانگین سن مادران در زمان تولد اولین فرزند) تجربه می‌کند (سازمان ثبت احوال کشور، ۱۴۰۳). بر اساس این، پژوهش حاضر به دنبال پاسخ به این سؤال است که سبک زندگی زوجین چگونه انگیزه‌ها و رفتارهای فرزندآوری آنان را شکل می‌دهد و بر ساخت می‌کند؟

۲ پیشینه و چارچوب مفهومی

مطالعات مختلفی در زمینه کم‌فرزندی و عوامل مؤثر بر کاهش تمایل به فرزندآوری انجام شده است. از جمله مطالعات کمی در این زمینه به مطالعات زیر اشاره می‌شود. مطالعه علیمرادیان و همکاران (۱۴۰۱) با عنوان «تأخیر در تولد فرزند دوم: تحلیل دوره ماندگاری در وضعیت تک‌فرزندی در خرم‌آباد» می‌باشد. آن‌ها به این نتیجه رسیدند که زنان با تحصیلات دانشگاهی، دارای نگرش جنسیتی مدرن، همچنین زنان دارای شبکه اجتماعی محدود و احساس ناامنی اقتصادی-اجتماعی بالا، دیرتر از سایر زنان به فرزند دوم می‌رسند. بنابراین احتمال بقای تک‌فرزندی بالاتری دارند.

در پژوهش عباسی‌شوازی و همکاران (۱۳۹۹) با عنوان «امنیت اقتصادی-اجتماعی و قصد باروری در شهر تهران» بیشتر به موضوع ناامنی‌های اقتصادی پرداخته‌اند که در آن به افزایش فردگرایی، رشد عقلانی، توجه به کیفیت به جای کمیت، افزایش

این مطالعه به تبیین این مسأله می‌پردازد که چگونه تغییر سبک زندگی زوجین در سالیان اخیر، انتخاب‌های آن‌ها را به سوی بی‌فرزندی و کم‌فرزندآوری جهت داده است. در دهه‌های گذشته به دلایل متعددی میل به فرزندآوری در میان خانواده‌ها زیاد بوده است؛ اما هرچه به زمان حال نزدیک‌تر شده‌ایم، تعداد خانواده‌های تک‌فرزند و بی‌فرزند افزایش یافته است. برخی بر این باورند که تغییر سبک زندگی و تسلط گفتمان فردگرایانه و مصرف‌گرایانه و تقویت دنیاگرایی و رفاه‌جویی و تجمل‌خواهی در بین خانواده‌ها، زمینه را برای کاهش تمایل به فرزندآوری فراهم کرده است. از سوی دیگر مطالعات (شمس‌قهرخی و همکاران، ۱۴۰۱؛ علیمرادیان و همکاران، ۱۴۰۱؛ عباسی‌شوازی و همکاران، ۱۳۹۹) نشان می‌دهند که سبک زندگی امروز، تحت تأثیر عصر مدرن که به زندگی شتاب بخشیده، قرار گرفته است و عواملی چون سطح تحصیلات و سواد زنان، افزایش مشارکت اجتماعی، امکان یافتن شغلی مناسب، شناخت مسائل بهداشتی و روش‌های پیشگیری از بارداری و افزایش خواسته‌ها در افراد، با سطح بالای باروری و تعداد فرزند زیاد در تضاد است و تعداد بیشتر کودک را مانعی جهت نیل به اهداف از جمله در جهت رسیدن به سطح بالاتر رفاه می‌دانند. براساس آمارهای موجود استان اصفهان جزء استان‌هایی با باروری پایین (با باروری کل بین ۱/۳ تا ۱/۵ فرزند) در ایران است (مرکز آمار ایران، ۱۴۰۰؛ شمس قهرخی و همکاران، ۱۴۰۱: ۸). مرور آمارهای ولادت اداره ثبت احوال استان اصفهان در بازه زمانی ۱۴۰۲-۱۳۹۰ نشان می‌دهد که تعداد سالانه ولادت‌های ثبت‌شده از تقریباً ۷۵ هزار ولادت در ابتدای دوره مذکور به حدود ۸۵ هزار تولد در سال ۱۳۹۴ افزایش و سپس در سرایشی کاهش قرار می‌گیرد و تا پایان دوره به نزدیک ۵۲/۵ هزار ولادت کاهش می‌یابد. به ترتیب برای هریک از سال‌های ذکر شده در فوق، شاخص میزان خام ولادت (سی‌بی‌آر)^۱ نیز از ۱۶ در هزار به

^۱ CBR

مباشری و همکاران (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان «تعیین مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بر الگوی باروری خانواده‌های تک‌فرزند و بدون‌فرزند شهرستان شهرکرد» نتیجه گرفتند که عوامل افزایش هزینه‌ها و فشار اقتصادی، عدم وجود حمایت‌ها و تسهیلات رفاهی و نگرش فرهنگی در باب فرزندآوری زیاد از مهم‌ترین عوامل دخیل در تک‌فرزندی و یا نداشتن فرزند در بین زنان متأهل بوده است.

برخی مطالعات کیفی نیز با هدف کشف عدم تمایل به فرزندآوری، زمینه‌های کم‌فرزندی و الگوی تصمیم‌گیری فرزند در بین زنان و مردان در شهرهای مختلف انجام شده است.

شمس‌قهفرخی و همکاران (۱۴۰۲) در مطالعه‌ای کیفی با عنوان «کاربست روش‌شناسی کیو در شناسایی الگوهای ذهنی مردم در مورد فرآیند فرزندآوری» به این نتیجه رسیدند که چهار الگوی ذهنی رایج عبارت‌اند از: «الگوی ذهنی فرزندآوری معطوف به اقتصاد»، «الگوی ذهنی فرزندآوری رفاه‌طلبانه»، «الگوی ذهنی موافق فرزندآوری» و «الگوی ذهنی مخالف فرزندآوری». این الگوهای ذهنی، از برهمکنش متغیرهای اقتصادی-اجتماعی و تحولات ارزشی و نگرشی شکل گرفته‌اند. نتایج برهمکنش متغیرهای اقتصادی-اجتماعی با تغییرات ارزشی و نگرشی در جامعه ایران در دهه‌های اخیر بر رفتارهای جمعیتی در سطح خرد و کلان تعیین‌کننده بوده است. شناسایی الگوهای ذهنی این فرصت را در اختیار متولیان سیاست‌گذاری جمعیت قرار می‌دهد که در مورد سیاست‌های مشوق فرزندآوری، تصمیمات مؤثرتری بگیرند و از سوی دیگر این سیاست‌ها از سوی مردم که مخاطبین سیاست‌ها هستند، قابل پذیرش باشد.

شمس‌قهفرخی و همکاران (۱۴۰۱) در مطالعه‌ای کیفی با عنوان «در دو راهی تصمیم به فرزندآوری؛ واکاوی چالش‌های فردی و اجتماعی فرزندآوری» به این نتیجه رسیدند که بیم و هراس‌های اقتصادی، آینده‌هراسی، مسؤولیت‌پذیری اجتماعی و دغدغه‌های انباشته، تصمیم به فرزندآوری را درگیر

تحصیلات به‌ویژه تحصیلات زنان و اشتغال آن‌ها بر بی‌تمایلی به فرزندآوری اشاره شده است.

مدیری و قاضی‌طباطبایی (۱۳۹۷) پژوهشی با عنوان «بررسی تأثیر کیفیت زندگی زناشویی بر قصد فرزندآوری» در شهر تهران با روش پیمایش انجام دادند و به این نتیجه رسیدند کیفیت زندگی زناشویی بالاتر، در خروج از بی‌فرزندی و تک‌فرزندی اثرگذار است. نتایج تحقیق تأییدکننده تئوری‌های تأثیر مثبت کیفیت زندگی زناشویی بر قصد فرزندآوری بوده و افراد متأهل در شهر تهران از فرزندآوری به‌عنوان استراتژی برای بهبود زندگی زناشویی استفاده نمی‌کنند.

مطالعه طاووسی و همکاران (۱۳۹۶) با عنوان «تمایل به فرزندآوری و عوامل مرتبط با آن در ایران»، که یک مطالعه ملی بود و به‌صورت مقطعی در شهرها و روستاهای کشور انجام شد. در مجموع تعداد ۲۰۹۳۵ نفر زنان متأهل در سنین باروری ۴۹-۱۵ و مردان متأهل با همسرانی در سنین باروری از ۳۲ استان در سراسر ایران در این مطالعه شرکت کردند و به این نتیجه رسیدند مهم‌ترین عامل بی‌تمایلی به فرزندآوری نگرانی درباره تأمین آینده فرزند و نگرانی از افزایش مشکلات اقتصادی با آوردن فرزند دیگر و مهم‌ترین دلیل تمایل به فرزندآوری نیز علاقه فطری به فرزندآوری، کسب جایگاه و نقش والدی است.

مطالعه عباسی‌شوازی و خانی (۱۳۹۳) با عنوان «ناامنی اقتصادی و باروری: مطالعه موردی زنان دارای همسر شهرستان سنج» حاکی از تأثیر معنی‌دار ناامنی اقتصادی بر رفتار و ایده‌آل باروری پایین زنان است. طبق نتایج این مطالعه، با وجود نقش تعدیل‌کننده متغیرهای تحصیلات، فاصله بین واقعیات و انتظارات اقتصادی و سن زنان، تأثیر معنی‌دار ناامنی اقتصادی بر باروری همچنان پایدار بوده است. نتیجه سیاستی مقاله این است که در تدوین و اعمال سیاست‌های تسهیل فرزندآوری توجه به ویژگی‌های اقتصادی زوجین در سنین باروری ضروری است.

زیاد داشتن فرزند و مخاطره‌های بارداری برای زنان است.

برخی مطالعات دیگر، تنها متمرکز بر زنان و با هدف کشف زمینه‌های کم‌فرزندی انجام شدند. به‌عنوان مثال آقاییاری و همکاران (۱۳۹۵) مطالعه‌ای با عنوان «فرزندآوری به‌مثابه مخاطره: مطالعه‌ی زمینه‌های کیفی تک‌فرزندی در شهر تبریز» با هدف کشف پدیده‌ی کم‌فرزندی در میان زنان شهر تبریز، یک مطالعه‌ی کیفی با رویکرد تئوری زمینه‌ای انجام داده و نشان دادند که مقوله‌ی هسته عبارت است از «فرزندآوری به‌مثابه مخاطره». در این مطالعه پدیده کم‌فرزندی با استفاده از نظام معنایی مبتنی بر مخاطره در چهار بعد «زیبایی، سلامتی، اقتصادی و قدرت» گزارش شده است. علی‌رغم اینکه این مطالعه نگاه جامعی به موضوع کم‌فرزندی داشته است، ولی نمونه‌ی مورد بررسی زنانی بوده‌اند که دارای تعداد متنوعی فرزند بوده، درحالی‌که در مطالعه‌ی حاضر، نمونه‌ها زوجین بی‌فرزند و تک‌فرزندی هستند که به‌طور اردای تصمیم به بی‌فرزندی و تک‌فرزندی گرفته‌اند؛ لذا از این جهت با مطالعه‌ی آقاییاری متفاوت بوده و از نظر بستر نیز مطالعه‌ی حاضر در شهر اصفهان انجام شده است.

مطالعه‌ی محمودیان و همکاران (۱۳۸۸) با عنوان «زمینه‌های کم‌فرزندآوری در استان کردستان: مورد مطالعه: شهر سقز» براساس رویکرد کیفی و روش‌شناسی نظریه‌ی زمینه‌ای انجام شده است. این مطالعه، با انجام ۵۳ مصاحبه‌ی عمیق با زنان و مردان متأهل و مجرد سنین مختلف، به این نتیجه رسیده است که کم‌فرزندآوری در جامعه مورد مطالعه به‌عنوان یک کنش اجتماعی معنادار از رواج و شیوع گسترده‌ای برخوردار است و در قالب نوعی گفت‌وگو و نظام معنایی و کنش افراد و خانواده‌ها حاکم است. نمونه‌ی مورد بررسی در این مطالعه زنان و مردان متأهل و مجرد در سنین مختلف بوده‌اند. مطالعه‌ی حاضر به لحاظ نمونه و بستر پژوهش با مطالعه‌ی محمودیان و همکاران متفاوت است.

محاسبات مبتنی بر عقلانی بودن ابزاری می‌کند. چنین محاسباتی انواع راهبردها را در خانواده‌ها فعال و آن‌ها را دچار نوعی دگرذیسی و گذار ارزشی می‌کند که گذار ارزشی از فرزندآوری، هسته‌ی اصلی مضامین و مقولاتی است از میدان پژوهش به دست آمده است. علی‌رغم اینکه این مطالعه نگاه جامعی به موضوع کم‌فرزندی داشته است، ولی نمونه‌ی مورد بررسی در این مطالعه زنان و مردان مجرد و متأهل هستند، درحالی‌که در مطالعه‌ی حاضر نمونه‌ها زوجینی هستند که به‌طور ارادی و آگاهانه بی‌فرزندی و تک‌فرزندی را انتخاب کرده‌اند؛ لذا از این جهت با مطالعه‌ی شمس‌قهفرخی و همکاران (۱۴۰۱) متفاوت است.

پژوهش نعمتیان و نوغانی دخت بهمنی (۱۴۰۰) با عنوان «فرآیند تصمیم‌گیری زوجین در تأخیر فرزندآوری و شرایط اجتماعی دخیل در آن» و با روش کیفی تحلیل روایت انجام شد. یافته‌های حاصل از تحلیل ساختاری روایت نشان داد که زوجین در فرآیند زندگی خود با بحران‌ها، مسائل، نگرانی‌ها و تمایلاتی روبه‌رو شده‌اند و در مواجهه با آن‌ها به بررسی و ارزیابی فرزندآوری پرداخته و تصمیم گرفته‌اند آن را به تعویق بیندازند. برای زوجین، داشتن فرزند در آن موقعیت (دوره از زندگی) منجر به عدم رسیدن به اهدافشان می‌گردد و بر مشکلاتشان می‌افزاید. در نتیجه وضعیت اقتصادی زوجین، شبکه‌ی اجتماعی، چگونگی رابطه با یکدیگر و اهداف و انگیزه‌های شخصی آن‌ها، در فرآیند تصمیم‌گیری در خصوص تأخیر فرزندآوری، نقش قابل ملاحظه‌ای در هر دوره از زندگی داشته است.

پژوهش حمیدی‌فر و همکاران (۱۳۹۵) با عنوان «جامعه در مخاطره و فرزندآوری: مطالعه‌ای در شهر رشت» نشان داد که افراد داشتن و یا نداشتن فرزند را مانند انتخابی می‌دانند که برای انتخاب‌های دیگر به تعویق می‌افتد و یا سرکوب می‌شود. مهم‌ترین دلایل افراد بی‌فرزندی مسؤلیت زیاد پدری و مادری، محدودیت‌های اجتماعی فرزند برای والدین، محدودیت‌های زناشویی فرزند برای والدین، هزینه‌ی

بیشتر برای ایجاد آگاهی لازم از علل ناباروری مورد نیاز است و اهمیت درمان لقاح آزمایشگاهی به-عنوان وسیله‌ای برای بچه‌دار شدن نوزادان طبیعی پیشنهاد می‌شود.

ایموت، مایر و پیچ^۳ (2021) در مقاله‌ای با نام «چه کسانی از زنان دارای فرزند مراقبت می‌کند؟ گذر از پل میان رشته‌ها» از ضرورت توسعه رویکردهای چند رشته‌ای و میان رشته‌ای سخن می‌گویند که برای درک نیاز به حمایت اجتماعی برای ارتقاء سلامت و رفاه مادران و فرزندان ضروری است.

بر پایه تحلیل این نویسندگان، مسأله آنجاست که مفهوم‌سازی رایج حمایت، به‌شدت تحت تأثیر هنجارهای غربی بوده است. در صورتی که برای فهم کامل پیچیدگی‌های حمایت اجتماعی، توجه به گستره و تنوعات جغرافیایی و فرهنگی بر مبنای دانش چند رشته‌ای نیاز است تا طیف متنوعی از رشته‌ها، جمعیت‌ها و فرهنگ‌ها مدنظر قرار گیرد. براساس این دیدگاه چند رشته‌ای، مسؤولیت فرزندپروری و تربیت نسل نباید تنها بر عهده مادر گذاشته شود. فرزندپروری موفق یک فعالیت مشترک فراتر از نقش و وظیفه شخصی مادر است. منابع حمایت اجتماعی از مادر و فرزندان می‌تواند طیف وسیعی از شبکه‌های اجتماعی و اطرافیان نظیر پدرها، پدربزرگ‌ها، دوستان، متخصصان سلامت و حتی مداخلات سیاسی به منظور بهبود تجربه والدگری را در برگیرد. به‌علاوه حمایت‌ها می‌تواند انواع مختلفی مانند حمایت عاطفی، تأییدی و اطلاعاتی و ... را شامل شود (جعفری‌سیریزی و همکاران، ۱۴۰۱: ۱۳۰).

سودبرگ^۴ و همکارانش در نمونه‌ای متشکل از زنان ۲۰ تا ۳۰ ساله‌ای که هنوز مادر نشده بودند از دلایل اصلی به تعویق انداختن فرزندآوری را بلوغ کافی، تکمیل مطالعات و دریافت حقوق خوب دانسته‌اند و تغییر ارزش‌ها، شرایط مسکن و مبهم

برو و شپرد^۱ (2022) در مقاله‌ای با عنوان «تصمیم‌گیری در مورد باروری در انگلستان: بینشی از یک مطالعه کیفی در میان مردان و زنان بریتانیایی» به بررسی برخی از علل شکاف باروری در بریتانیا می‌پردازند. آن‌ها داده‌های کیفی را از هفت گروه متمرکز در میان مردان و زنان در سنین باروری با زمینه‌های تحصیلی مختلف جمع‌آوری کردند. این گروه‌های متمرکز نشان می‌دهند که حمایت اجتماعی عاملی تأثیرگذار برای بریتانیایی‌هایی است که به بچه‌دار شدن فکر می‌کنند، اگرچه بحث‌ها از نظر حمایت از طرف شرکا یا والدین متفاوت بود. بحث‌ها با زنان تحصیل‌کرده دانشگاهی موضوعاتی از هزینه‌های فرصت شغلی را نشان می‌داد و مردان غیردانشگاهی بینش‌هایی درباره بار مالی والدین ارائه کردند. این مطالعه اکتشافی مطالب به‌روزی را در مورد بی‌فرزندی ناخواسته و باروری پایین در بریتانیا ارائه می‌دهد و شایستگی استفاده از روش‌های کیفی را در درک شکاف باروری برجسته می‌کند.

اموکپای و براون^۲ (2021) در مقاله‌ای با عنوان «تأثیر عوامل سبک زندگی بر باروری: توصیه‌های عملی برای اصلاح» به نقشی که عوامل سبک زندگی در مسائل باروری ایفا می‌کنند، پرداختند. در این بررسی تأثیر منفی عوامل سبک زندگی قابل تغییر مانند رژیم‌های غذایی غنی از چربی، تأخیر در فرزندآوری/سن تشکیل خانواده، سیگار کشیدن، سوء مصرف الکل، رفتار جنسی، اضطراب/افسردگی و ادراک/باورها با باروری مرتبط است. استرس متعاقب آن رفتارهای اجتماعی مانند مصرف بیش از حد الکل و کافئین، استعمال دخانیات، سوءاستفاده از مواد مخدر/داروهای تفریحی را تشدید می‌کند که خطر ابتلا به بیماری‌های مقاربتی و عفونت منجر به ناباروری را افزایش می‌دهد. نیاز به ایجاد تغییرات رفتاری مناسب برای جلوگیری از موج ناباروری در نتیجه ضروری است. آموزش بهداشت باروری

³ Emmott, Myers & Page

⁴ Soderberg

¹ Brough & Sheppard

² Emokpae & Brown

از طرف دیگر، سبک زندگی نیز موضوعی است که در حوزه مطالعات نظری و تجربی علوم اجتماعی مورد توجه قرار گرفته است. یکی از نظریه‌هایی که بر همگرا شدن روندها و الگوهای تغییر خانواده در جوامع مختلف تأکید دارد، نظریه مدرنیزاسیون خانواده یا مدل همگرایی خانواده است (خواجانه‌نوری و همکاران، ۱۳۹۱). مطابق با نظریه گودا^۱ (1963) در جوامع مختلف به دلیل صنعتی‌شدن، مدرنیزاسیون و رشد شهرنشینی که فرآیندی متداول در سطح جهان است، دنیا به سمت ساختارهای خانوادگی مشابه پیش می‌رود و مدل خانواده هسته‌ای موجود در جوامع صنعتی، به الگوی غالب و مسلط در سایر جوامع دنیا تبدیل می‌شود. در این فرآیند ویژگی‌ها و عناصر خانواده احتمالاً در جهت تغییراتی مانند آزادی بیشتر در انتخاب همسر، ازدواج در سنین بالاتر، فرزندآوری در سن بالاتر همراه با طول سالیان کم‌تر، تعداد فرزندان کم‌تر و با فاصله‌گذاری طولانی‌تر و در نهایت برابری جنسیتی بیشتر حرکت می‌کند (علی‌میرادیان و همکاران، ۱۴۰۱: ۷۷)

فیلیپ آریز (۱۹۸۰) براساس تحلیل جامعه‌شناختی، جایگاه و منزلت فرزندان را برای والدین در تاریخ فرهنگی و اجتماعی جوامع غربی بررسی و دو دوره متفاوت را با انگیزه‌های متفاوت والدین برای فرزندآوری و فرزندپروری مشخص می‌کند. براساس تحلیل آریز، در اروپای قرن ۱۹، با کاهش مرگ‌ومیر نوزادان، فرزندان ارزشمندتر شدند و در نتیجه تعهد عاطفی به فرزند و نیز انگیزه‌های کیفیت فرزند مورد توجه والدین قرار گرفت. این انگیزه‌ها، از طبقات بورژوا و بالا به طبقات اجتماعی پایین‌تر اشاعه و تسری یافت. در این مقطع، پدران مسؤول تأمین منابع مالی خانواده و مادران مسؤول پرورش فرزندان بودند. این دوره، عصر «فرزند-پادشاهی»^۲ بود و بیشتر هم و غم والدین، صرف توجه به فرزندان و پرورش و تعالی رشد آنان بود. دوره دوم از ۱۹۶۰ میلادی به بعد اتفاق افتاد که با تنزل جایگاه فرزندان از رأس هرم انگیزه‌ها و در

بودن وضعیت اقتصادی را بر کنش کم‌فرزندآوری زنان مؤثر می‌دانند (Soderberg, 2015).

گرچه رشد مهمی در انجام مطالعات کیفی در سال‌های اخیر در حوزه فرزندآوری، ارزش فرزند و زمینه‌های رفتار باروری پایین دیده شده است، ولی این مطالعات از نظر مبانی نظری، نمونه مورد بررسی، بستر انجام مطالعه و هدف با مطالعه حاضر تفاوت‌هایی دارند. مطالعه حاضر، در امتداد مطالعات پیشین در این زمینه قرار می‌گیرد و دستاوردهای پژوهشی این حوزه را روزآمد می‌کند. در واقع این پژوهش سعی می‌کند مسأله فرزندآوری را در لایه‌های اجتماعی و میدان واقعیت و با تمرکز بر سبک زندگی زوجین بررسی کند و شواهد و بینش‌های بیشتری در مورد رفتارها و تصمیم‌های فرزندآوری آنان در شهر اصفهان ارائه نماید.

در ادامه نظریه‌های مرتبط با باروری، به اختصار بررسی می‌گردند. از منظر علوم اجتماعی، در دو سطح خرد و کلان به بررسی پدیده باروری پرداخته شده است. در دیدگاه کلان، عوامل فرهنگی، محیطی، اجتماعی، سیاسی، مذهبی و اقتصادی را بر باروری مؤثر می‌دانند. در سطح خرد نیز به انگیزه‌های شخصی، سلیقه‌ها، نگرش‌های افراد و طرز تلقی افراد اهمیت می‌دهند. برخی از محققان، بر این باورند که هر اندازه کشورها در مسیر توسعه اقتصادی و اجتماعی بیشتر حرکت کنند و گام پیش نهند، بیشتر انگیزه‌ها و سلیقه‌های فردی است که رفتارهای باروری را تحت تأثیر قرار می‌دهد. برعکس در جوامع توسعه‌نیافته بیشتر سیستم کلی حاکم بر جامعه نهادها و مقررات است که به باروری جهت می‌دهد. بحث در مورد عوامل انگیزشی محور اصلی اکثر دیدگاه‌هایی است که از طریق مدل‌های نظری مختلف سعی در تبیین پدیده باروری دارند؛ زیرا باروری صرفاً یک پدیده فیزیکی نیست و ذهنیات و تفکرات فردی در آن نقش مهمی ایفا می‌کنند (حسینی، ۱۳۸۱: ۵۵).

² Child-king

¹ Goode

مؤثر باشد. در ایران نیز اهمیت والد شدن به خصوص مادر شدن که زمانی بسیار باارزش بود و برای زنان افتخار محسوب می‌شد (جعفری‌سیریزی و همکاران، ۱۴۰۱)، اکنون در دوران مدرنیته و کم‌رنگ شدن نقش سنت در جامعه، ممکن است زنان داشتن فرزند را مانعی برای پیشرفت فردی و اجتماعی خود بدانند.

یکی از عوامل اجتماعی که می‌تواند بر فرزندآوری مؤثر باشد و به‌عنوان عوامل فرهنگی مورد توجه در رویکرد ایسترلین^۱ قابل بازسای است، تمایلات به مُد است؛ زیرا مد، بخشی از سلیق فردی را می‌سازد. ایسترلین در تبیین اقتصادی تصمیم‌های فرزندآوری، بر شکل‌گیری ترجیحات به‌ویژه در میان افراد بالغ جوان تمرکز می‌کند؛ یعنی آن کسانی که تصمیمات اولیه و اغلب تعیین‌کننده‌ای راجع به ورود به نیروی کار، تشکیل خانوار، ازدواج و باروری می‌گیرند (مهربانی، ۱۳۹۳: ۱۵). به نظر ایسترلین (1976)، یکی از عوامل مهمی که بر ترجیحات جوانان به ازدواج و داشتن فرزند تأثیر می‌گذارد، چشم‌اندازی است که آن‌ها درخصوص حمایت و تحقق آرزوهای مادی‌شان فرا روی خود می‌بینند. اگر جوانان انتظار داشته باشند که توانایی کسب درآمدشان، فراتر از سطح آرزوهای مادی‌شان خواهد بود، نسبت به ازدواج و فرزندآوری خوش‌بین خواهند بود و آمادگی بیشتری برای ازدواج و داشتن فرزند خواهند داشت. اما چنانچه چشم‌اندازشان این باشد که دست‌یافتن به استانداردهای زندگی مورد نظرشان دشوار و نامحتمل است، در تصمیم به ازدواج و فرزندآوری تردید خواهند کرد. توانایی کسب درآمد بالقوه زوجین جوان نسبت به آرزوهای مادی‌شان، "درآمد نسبی" خوانده می‌شود (Ermisch, 2001).

مُدگرایی پدیده غیر قابل انکار امروز جامعه می‌باشد که با توجه به نظریه بورديو مد میدان قدرتی است که تصمیمات شخصی خود را بر کسانی که وارد آن می‌شوند، تحمیل می‌کند. مد و مدگرایی می‌تواند به‌عنوان یک نوع سرمایه نمادین در عرصه

عوض، افزایش دل‌مشغولی والدین به خودتحقق‌بخشی فردی و نیز معطوف شدن توجهات به کیفیت روابط میان زوجین عصر «همسر-پادشاهی» همراه بود.

بعدها وندکا (1987) و لستهاق (2020)، با الهام از ایده آریز در مورد تغییرات انگیزه والدین، تفکیک دوران گذار جمعیتی اول و دوران گذار جمعیتی دوم را بر مبنای همین ایده و ارتباط دادن آن به تحولات ارزشی و فرهنگی خانواده در جوامع غربی تبیین می‌کنند. در هر حال، وجه برجسته و بارز تبیین آریز، یادآوری این نکته است که ضرورت دارد دوران کودکی و تمامی مراحل رشد انسانی از چشم‌انداز تاریخی دیده شود (جعفری‌سیریزی و همکاران، ۱۴۰۱: ۱۳۴؛ Van de Kaa, 1987, Van de Kaa, 2001; Lesthaeghe, 2010, Lesthaeghe, 2020).

نظریه گذار دوم جمعیتی، پیوند میان تحولات جمعیتی با ظهور تحولات ارزشی و فرهنگی جدیدی را مطرح می‌کند که نیروی خود را بیشتر با الگوهای نوین خانواده اعمال می‌کند. این تحولات ارزشی و فرهنگی، از جهان توسعه‌یافته آغاز شده و درحال گسترش به سایر نقاط جهان است. درواقع، آنچه به‌عنوان عامل متمایزکننده گذار دوم جمعیتی از گذار اول جمعیتی در نظر گرفته شده است، دل‌مشغولی فراگیر و گسترده به خودتحقق‌بخشی، آزادی انتخاب فردی، توسعه شخصیت و شیوه‌های زندگی است که در تشکیل خانواده، نگرش به تحدید موالید و انگیزه‌های پدر و مادر شدن بازتاب می‌یابد (Van de Kaa, 2001). در این نظریه، تغییرات بنیادی در ارزش‌ها، نگرش‌ها و گسترش ایده‌های پست‌ماتریالیستی (تأکید بر استقلال فردی و خودتحقق‌بخشی) از مهم‌ترین عوامل در تغییرات نوین خانواده به حساب می‌آیند. بنابراین، می‌توان گفت که رواج فردگرایی و تغییر نگرش‌ها و هنجارهای خانوادگی و اجتماعی به‌ویژه در میان زنان از جمله عواملی است که می‌تواند بر قصد فرزندآوری، فاصله بین موالید و تعداد فرزندان زنان

¹ Easterlin

در مجموع به نظر می‌رسد نظریه‌های مدرنیزاسیون و گذار دوم جمعیتی و رویکرد ایسترلین و بورديو در این زمینه، بتوانند تبیین مناسبی برای کنش زوجین در انتخاب بی‌فرزندی و تک‌فرزندی ارائه دهند. در این مسیر، سعی شد حساسیت نظری پژوهش طراحی شود. به همین دلیل در طراحی مصاحبه‌نامه پژوهش براساس مفاهیم این نظریه‌ها سعی شد از ساختارهای ذهنی (باورها، ارزش‌ها، هنجارها) از ساختارهای اقتصادی (وضعیت اقتصادی، تورم و ...) و سبک زندگی (انتخاب‌ها، مصالحه‌ها، ارتباطات بین‌زوجی، ترس‌ها و امیدها و ...) سؤالاتی طرح شود.

۳ روش تحقیق

پژوهش حاضر در چارچوب پارادایم تفسیری، رویکرد کیفی و روش نظریه زمینه‌ای با رهیافت نظام‌مند استراوس و کربین (۱۳۹۱) می‌باشد و به بررسی زمینه‌های اجتماعی تغییر سبک زندگی و تغییر تمایل به فرزندآوری در سالیان اخیر میان زوجین بی‌فرزند و زوجین تک‌فرزند پرداخته است. جامعه پژوهش شامل ۱۵ زوج بی‌فرزند ارادی که حداقل سه سال از ازدواجشان می‌گذرد و همچنین ۱۵ زوج تک‌فرزند که یک فرزند بالای ۵ سال دارند و به‌طور ارادی تک‌فرزندی را انتخاب کرده‌اند، می‌باشد و به این نکته نیز اشاره می‌شود که مصاحبه‌ها با یکی از زوجین صورت گرفته است. به دلیل اینکه تصمیم به فرزندآوری یا عدم آن یک تصمیم دو نفره است و بنابراین ممکن است برخی از دلایل زوجین در این زمینه مشترک باشد تا حد امکان از مصاحبه‌های زوجی خودداری شد. اکثر مشارکت‌کنندگان خانم هستند، اکثر آقایان تمایلی برای مصاحبه نداشتند و عده‌ای از آنها نیز اذعان داشتند که فرصت برای مصاحبه ندارند. از طرفی به دلیل اینکه در امر فرزندآوری زنان مسؤولیت بیشتری را متحمل می‌شوند و این تصمیم به‌مراتب برای زنان سخت‌تر از مردان خواهد بود، زنان بیشتری در مطالعه مشارکت داده شدند.

فعالیت‌های اجتماعی مطرح شود. به عبارتی از دیدگاه بورديو پرستیژ، غرور و افتخار، جزء گونه‌های سرمایه نمادین قرار دارند که از منظر می‌توانند با مدگرایی ارتباط تنگاتنگی داشته باشند و به‌صورت متقابل بر یکدیگر تأثیر بگذارند؛ چراکه در نوع تفکر امروزی مد و مدل‌های روز می‌توانند باعث پرستیژ، غرور و افتخار اشخاص شود و به‌دنبال آن در متمایز کردن جایگاه اجتماعی آن‌ها نقش بسزایی داشته باشد. اما بورديو مفهومی دیگر را نیز در عرصه اجتماعی به چالش می‌کشد که می‌تواند ارتباط ویژه‌ای با مد و مدگرایی داشته باشد و آن سلیقه است. بورديو معتقد است که سلیقه امری اجتماعی است و به حیثیت اجتماعی و جایگاه افراد در جامعه بستگی دارد. به همین جهت نگاه طراحان مد و مدگرایی بیشتر به سلیقه طبقات بالا و مرفه جامعه معطوف خواهد بود و کاهش فرزندآوری نه‌تنها خود می‌تواند به‌عنوان مد در زمانی مطرح شود، با توجه به طبقات اجتماعی مورد توجه می‌باشد. ژست بدنی و نوع پوشش و آرایش به‌ویژه برای زنان امری است که می‌تواند بر باروری و زایش مؤثر واقع شود (پیلتن و رحمانیان، ۱۳۹۴: ۱۲۷).

با توجه به نظریه بورديو، تمایل به فرزندآوری براساس مد و سلیقه قابل تبیین است. امروزه مدگرایی به‌ویژه بین زنان در کاهش فرزندآوری می‌تواند به‌عنوان یک عامل مطرح شود؛ زیرا مد ارتباط مستقیمی با نگاه زنان دارد. شاید این قضیه را بتوان به دو صورت تحلیل کرد: یکی حفظ وضعیت ظاهر و دومی دستیابی به آرمان‌های مد که هر روزه تغییر می‌یابد. قابل ذکر است که مدگرایی با رویکرد زیمل رابطه مستقیمی با زنان دارد. از دیدگاه او در تغییر به سوی مدرنیته، شکوفایی و تحرک از زنان سلب شد و این امر باعث شد تا این تنوع، شکوفایی را در پدیده مد جست‌وجو کنند و به همین خاطر هم هست که سرعت تغییرات مد در کالاهای مربوط به زنان بیش از کالاهای مربوط به مردان است (دهقانی، ۱۳۹۱: ۴۵).

ابتدا از تکنیک کنترل از سوی اعضا استفاده شد. بدین صورت که بعد از تحلیل یافته‌ها، مفاهیم و مقوله‌ها از تعدادی از مشارکت‌کنندگان خواسته شد تا ارزیابی و نظر خود را درباره صحت یافته‌ها مطرح کنند. همین‌طور برای انتخاب مقوله‌های مناسب از نظر استادان خبره استفاده شد. استفاده از نظریه‌های همتایان علمی و خبره یکی از ملاک‌های تأمین اعتبار تحقیق در مطالعات کیفی است.

با توجه به اینکه پژوهش کیفی براساس تعامل‌های انسانی پایه‌ریزی شده است، ملاحظه‌های اخلاقی نیز در چنین پژوهشی در مقایسه با پژوهش کمی حساسیت بیشتری دارد. در این پژوهش، موضوع‌های اخلاقی در سه بُعد آزمودنی‌ها، پژوهشگر و تعهد اجتماعی رعایت شده است. در مراحل جمع‌آوری، تجزیه و تحلیل و ارائه گزارش سعی شد سه اصل اخلاقی آگاهی، رضایت و رازداری رعایت شود. گردآوری داده‌های تحقیق با جلب رضایت و اعتماد مشارکت‌کنندگان برای همکاری صادقانه، بیان هدفها، ماهیت پژوهش و تأکید بر محرمانه ماندن اطلاعات صورت گرفت. مصاحبه‌شوندگان به‌طور داوطلبانه و با آگاهی کامل به فرآیند مصاحبه با شرکت در پژوهش موافقت کردند.

محیط پژوهش، شهر اصفهان انتخاب شده است؛ زیرا اصفهان، در زمره استان‌هایی است که سطح باروری پایین‌تری از میانگین کشوری دارد و براساس آخرین برآورد مرکز آمار ایران (۱۴۰۰) میزان باروری کل به ازای هر زن کمتر از ۱/۵ فرزند است. پیش‌بینی می‌شود که سطح باروری در شهر اصفهان به‌عنوان مرکز این استان، حتی پایین‌تر از برآورد مذکور باشد (شمس قهفرخی و همکاران، ۱۴۰۱: ۹).

ویژگی‌های افراد حاضر در پژوهش در جدول ۱ آورده شده است. مشارکت‌کنندگان در بازه سنی ۲۸ تا ۴۵ سالگی هستند. تحصیلات شرکت‌کنندگان از دیپلم تا دکتراست و در زمینه‌های شغلی کارمندی،

در راستای دستیابی به نمونه‌های مرتبط، از نمونه‌گیری نظری هدفمند استفاده شد و مشارکت‌کنندگانی انتخاب شدند. فرآیند مصاحبه و جمع‌آوری داده‌ها تا مرحله اشباع نظری ادامه یافت. در این فرآیند با ۳۰ نفر از مشارکت‌کنندگان مصاحبه عمیق و نیمه ساختاریافته صورت گرفت. به‌طور میانگین، زمان هر مصاحبه بین ۴۰ تا ۹۰ دقیقه بود. بازه زمانی مصاحبه‌ها نیز از فروردین ۱۴۰۳ تا مرداد ۱۴۰۳ به مدت ۵ ماه بود.

بعد از انجام مصاحبه با رعایت موازین اخلاقی هر مصاحبه به‌صورت دقیق پیاده‌سازی شد و فرآیند تجزیه و تحلیل به‌صورت دستی و براساس روش استراوس و کربین (۱۳۹۱) صورت گرفت و در سه سطح کدگذاری باز^۱، کدگذاری محوری^۲ و کدگذاری انتخابی^۳ (گزینشی) انجام شد. در مرحله کدگذاری باز، پس از پیاده‌سازی مصاحبه‌های انجام‌شده، گزاره‌های اصلی معنادار متن استخراج شد. در مرحله کدگذاری محوری، از میان مفاهیم استخراج‌شده برحسب همگنی و تجانس، مقوله‌بندی فرعی صورت گرفت. همچنین در کدگذاری انتخابی نیز با مرور مقوله‌ها و مفاهیم، نسبت به شناسایی پدیده مرکزی اقدام شد.

جهت سنجش و ارزیابی دقت و قابلیت اعتماد از معیارهای لینکلن و گوبا^۴ (1985) استفاده شد. در زمینه اعتمادپذیری، سعی شد به مشارکت‌کنندگان فرصت کافی برای تأمل در مورد موضوع داده شود و سؤالاتی متناسب با مطالب بیان‌شده توسط مشارکت‌کنندگان مطرح گردد. همچنین، در مواقعی که سؤال یا جوابی برای مشارکت‌کننده یا محقق نامشخص بود، با طرح مجدد سؤالات به شیوه‌های متفاوت یا توضیح بیشتر، برای رفع ابهام تلاش شد. برای تضمین قابلیت اطمینان و اتکاپذیری پژوهش، مصاحبه‌ها با دقت کامل تایپ شدند و سعی شد فاصله زمانی بین انجام مصاحبه‌ها و تایپ آن‌ها حداقل باشد. علاوه‌براین، جهت اعتبارپذیری، در

³ Selective Coding

⁴ Lincoln & Guba

¹ Open Coding

² Axial Coding

دبیری، شغل آزاد، خانه‌داری و ... فعالیت داشته‌اند. اشخاص شرکت‌کننده، تمامی اسامی شرکت‌کننده در پژوهش حاضر برای حفظ حریم خصوصی در جدول ۱ غیرواقعی و مستعار است.

جدول ۱. ویژگی‌های جمعیتی مشارکت‌کنندگان

Table 1: Demographic characteristics of participants

نام مستعار	سن	تحصیلات	شغل	تعداد فرزند
نیلوفر	۲۸	کارشناسی	حسابدار	بی‌فرزند
مهسا	۲۸	دیپلم	تولید محتوا	بی‌فرزند
سارا	۲۹	کاردانی	آرایش‌گر	تک‌فرزند
بتول	۳۱	دیپلم	خانه‌دار	تک‌فرزند
مونا	۳۵	کارشناسی	بازیگر تئاتر	بی‌فرزند
مریم	۳۵	کارشناسی‌ارشد	مشاور	بی‌فرزند
الهه	۳۵	کارشناسی	ماساژ درمانی	بی‌فرزند
فرهاد	۳۵	کارشناسی‌ارشد	ورزشکار	بی‌فرزند
مریم	۳۶	کارشناسی‌ارشد	کارمند بیمه	تک‌فرزند
غزال	۳۷	کارشناسی‌ارشد	مربی ورزشی	بی‌فرزند
امین	۳۷	کارشناسی	کارمند	بی‌فرزند
فاطمه	۳۷	کارشناسی	عکاس	تک‌فرزند
نرگس	۳۷	کارشناسی	معلم	تک‌فرزند
امیر	۳۸	کارشناسی	آزاد	بی‌فرزند
مهین	۳۸	کارشناسی	کارمند	بی‌فرزند
ریحانه	۳۸	کارشناسی‌ارشد	کارمند	بی‌فرزند
الهه	۳۸	کارشناسی	خانه‌دار	تک‌فرزند
فریده	۳۸	کاردانی	خانه‌دار	تک‌فرزند
سمیه	۳۸	کارشناسی‌ارشد	خانه‌دار	تک‌فرزند
سارا	۳۸	کارشناسی	معلم	تک‌فرزند
الهام	۳۸	کارشناسی	کارمند	تک‌فرزند
مهدیه	۳۹	کارشناسی	پرستار	بی‌فرزند
زهرا	۳۹	دکترای	دبیر	تک‌فرزند
رؤیا	۳۹	کارشناسی	دبیر	تک‌فرزند
شهین	۴۰	کارشناسی	پرستار	بی‌فرزند
مجید	۴۰	کارشناسی	کارمند	بی‌فرزند
ناهید	۴۰	کارشناسی‌ارشد	مشاور	تک‌فرزند
احمد	۴۱	کارشناسی‌ارشد	ماساژ درمانی	بی‌فرزند
هاجر	۴۱	دیپلم	خانه‌دار	تک‌فرزند
پریسا	۴۳	کارشناسی‌ارشد	حسابدار	تک‌فرزند

۴ یافته‌ها

یک مقوله هسته تقسیم کرد که در جدول ۲ نشان داده شده است. در ادامه درباره مقوله‌های اصلی به‌گونه‌ای جزئی و دقیق بحث خواهد شد. پس از آن، مدل پارادایمی براساس شرایط علی، شرایط مداخله‌گر، شرایط زمینه‌ای، پدیده مرکزی، استراتژی‌ها و پیامدها بیان می‌شود.

یافته‌ها، زمینه‌های تغییر تمایل به فرزندآوری را تحت تأثیر تغییر سبک زندگی در زوجین بی‌فرزند و تک‌فرزند، نشان می‌دهد. با توجه به مصاحبه‌های انجام‌شده می‌توان این دلایل و زمینه‌ها را در ۹۳ مفهوم، ۱۸ مقوله فرعی و ۷ مقوله اصلی و درنهایت

جدول ۲. مقوله‌های فرعی، اصلی و مدل پارادایمی استخراج شده

Table 2: sub-categories, main category and paradigmatic model

مقوله هسته	مدل پارادایمی	مقوله‌های اصلی	مقوله‌های فرعی
مصالحه ساختاری/نهادی در بی‌فرزندی/تک‌فرزندی	شرایط علی	فرزند در تقاطع ساختارهای اجتماعی	فقدان زیرساخت‌های مناسب برای فرزندآوری
			سرکوب تمایلات فرزندآوری به‌واسطه مشکلات زندگی
			گسترش مشکلات زندگی
			ناامنی سیاسی
	شرایط زمینه‌ای	فرزند در تقاطع ساختارهای ذهنی	تغییر در باورهای هستی‌شناختی
			بهانه‌تراشی
			نبود آمادگی روحی برای فرزند
	شرایط مداخله‌گر	فقر فرزندزدا	فرزند مانع رشد و بالندگی فردی
			فقرزایی در ایران
	پدیده مرکزی	فرزند در تقاطع سبک زندگی	پیوند فوبیاهای اقتصادی و فرهنگی فرزندزدا
			تقدس‌زدایی فرهنگی از مادری
			دغدغه‌های تربیتی
			فوبیای فرزندسالاری
	استراتژی‌ها	بی‌فرزندی به‌مثابه یک مصالحه	سبک زندگی اسلامی فرزندگرا
فوبیای گسترش هوش مصنوعی			
پیامدها	تمایل به بی‌فرزندی در ایران	بی‌فرزندی به‌مثابه یک مصالحه	
		توافق و تمایل دو طرفه برای تک‌فرزندی	
		تمایل به بی‌فرزندی در ایران	تمایل به بی‌فرزندی در ایران

پژوهش حاضر، فرزند در تقاطع ساختارهای اجتماعی شرایط علی می‌باشد. اکثر مشارکت‌کنندگان به اتفاق معتقد بودند که

۴.۱ شرایط علی

شرایط علی عواملی هستند که در اصل باعث بروز پدیده می‌شوند و بر پدیده مورد نظر تقدم دارند. در

۴٫۲ شرایط زمینه‌ای

شرایط زمینه‌ای، بافت و بستری هستند که استراتژی‌های تحقیق در آن به وقوع می‌پیوندند. در واقع، این شرایط، شرایط خاص و ویژه‌ای هستند که با استراتژی‌های مشارکت‌کنندگان در ارتباط هستند. در این پژوهش شرایط زمینه‌ای، **فرزند در تقاطع ساختارهای ذهنی** است. مسأله مدرنیته و دوران گذار از سنت به مدرنیته که در حال تجربه آن هستیم باعث تغییر در سبک زندگی و ساختارهای اجتماعی و همچنین ساختارهای ذهنی شده است. در جامعه کنونی یک شکاف نسلی به وجود آمده که در یک خانواده و حتی بین خواهر و برادر هم نمی‌توان یک مفهوم واحد را دید. همه این‌ها اقتضائات دوران مدرن و پست‌مدرن است که دیگر یک آبروایت وجود ندارد و نظاره‌گر یک نسبی‌گرایی اخلاقی و معرفتی هستیم و نتیجه این جریان، فردگرایی است. در چنین جامعه‌ای افراد دنبال رشد و توسعه فردی هستند و دنبال علائق خود می‌روند و قاعدتاً نمی‌خواهند به یک سری مسائل از جمله فرزندآوری تن دهند؛ زیرا متحمل بار سنگین مسؤولیت می‌شوند. نوع نگاه به فرزند تغییر یافته است، در جامعه فعلی فرزند مانند گذشته به‌عنوان یک ارزش و سرمایه اجتماعی محسوب نمی‌شود و فرزند به‌مثابه هزینه در نظر گرفته می‌شود. با توجه به افزایش فردگرایی در جامعه، سبک زندگی و طرز فکر زوجین نسبت به بسیاری از موضوعات از جمله فرزندآوری تغییر یافته است. در این زمینه احمد (۴۱) ساله، بی‌فرزند، با تحصیلات کارشناسی ارشد) این‌گونه روایت می‌کند:

«من یکی از چیزهایی که فکر می‌کنم که افراد نسبت به خودشان یه وظیفه‌ای دارن اونم رشد و بالندگی فردی است. یعنی من استعدادها و توانمندی‌های خودمو وقت بذارم براش، انرژی بذارم و اونا رو بالنده کنم و اینو مانع می‌دونم یعنی بچه. اومدن بچه برای من یه مانع یعنی مانع این می‌شه که من رشد کنم و اینو من دیدم بارها، دوستای خودم که بچه‌دار شدن می‌بینم که دیگه اون وقتی که قبلاً

فرزندآوری و شیوه تربیت فرزند در دهه‌های گذشته با آنچه در این سال‌ها می‌بینیم بسیار متفاوت شده است. وجود ناامنی‌های مختلف در جامعه، شرایط نامناسب اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و تغییرات به‌وجود آمده در سبک زندگی باعث شده است که میل به فرزندآوری کم‌تر و توجه به کیفیت زندگی و فرزندان بیشتر شود. در این زمینه امین (۳۷) ساله، بی‌فرزند، با تحصیلات کارشناسی) می‌گوید:

«زندگی در جامعه مدرن خیلی متفاوت‌تر از قدیم هست. خیلی عوامل هست که زندگی رو سخت کرده. مثلاً قبلاً همه ما مدرسه دولتی می‌رفتیم و همه یه شکل بودند و در یه حد. اما الان با وجود مدارس غیر دولتی رقابت زیاده شده، کارایی مدارس دولتی هم پایین اومده و واقعاً نمی‌شه اعتماد کرد و بچه رو مدارس دولتی فرستاد و این بخش خیلی کوچکی هست در کنار مسائل دیگه که نگران‌کننده هستن، شکل‌گیری فرهنگ‌های جدید، با این آموزش‌های نظام آموزشی. اصلاً انگار هیچی سر جاش نیست و نمی‌دونیم داریم کجا می‌ریم و بلاتکلیفیم».

و همچنین زهرا (۳۹) ساله، تک‌فرزند، با تحصیلات دکترا) معتقد است:

«جنبه تربیتی خیلی دغدغه مهمیه برام، حداقل در کشور خودمون دولتی نیست که حمایت بکنه. هیچ برنامه‌ای برای بچه‌دارن و نوجوانی و دوران حساس، بچه ول می‌شه همین الانم من به‌شدت نگران نوجوانی پسر هستم. اعتیاد که زیاده، گرایش‌های جنسی زیاد که اومده، انحرافات اخلاقی زیاد شده، با این جامعه افسار گسیخته و این فضای مجازی بچه راه پیدا کنه به این گروه‌ها واقعاً جای ترس داره؟ هر چه من آگاهی بدم اما گروه دوستان به این سمت هست و تأثیرپذیری از دوستان همیشه بیشتر هست و ما نمی‌تونیم کاری بکنیم. گرانی زیاد، آینده‌ای که امید بهش نداریم، امنیت نیست، سال دیگه این موقع چی می‌شه؟ اینا همش باعث نگرانی و ترس می‌شه».

بدی و نمی‌دونم بچه بخواد راه بیافته و این حرف‌ها انگار دیگه اعصاب و حوصله‌اش رو ندارم».

۴٫۳ شرایط مداخله‌گر

شرایط مداخله‌گر شرایطی ساختاری است که بر استراتژی‌ها تأثیر می‌گذارد و به پدیده تعلق دارد و بیشتر بر نیروهای اجتماعی، اقتصادی و سیاسی کلانی اشاره دارد که از بیرون از بستر بر بستر وارد می‌شود. در این پژوهش شرایط مداخله‌گر، **فقر فرزندزدا** می‌باشد. با توجه به بی‌ثباتی‌های اقتصادی و شغلی و عدم تناسب دخل و خرج خانواده‌ها با درآمدهای پایین، روند فقرزایی در جامعه فعلی رو به افزایش است. به اذعان مشارکت‌کنندگان سیاست‌های کلان اقتصادی مخرب و تورم‌زا است و هر روز بر افراد زیر خط فقر اضافه می‌شود. با سبک زندگی امروزی خانواده‌ها امکان درآمدزایی بیشتر ندارند، اقتصاد یا در رکود است و یا تحریم. طبقات متوسط نمی‌توانند قدرت خریدشان را متناسب با شتاب‌های بزرگ تورمی افزایش دهند، چون یا دستمزد ثابتی ندارند و یا ارزش پول کاهش یافته و از طرفی رشد دستمزدها و حقوق با نرخ تورم متناسب نیست. از این رو در چنین شرایطی زوجین یا از تصمیم به فرزندآوری منصرف می‌شوند یا فرزندآوری را به بهبود شرایط اقتصادی موکول می‌کنند. در این مورد مجید (۴۰ ساله، بی‌فرزند، با تحصیلات کارشناسی) معتقد است:

«قبلاً مردم ساده زیست بودن، به حداقل‌ها قانع بودن و تورم اون قدر زیاد نبود و با یه درآمد ناچیز هم می‌شد زندگی رو اداره کرد، منتها حالا وضع طوری شده که هزینه‌های زندگی خیلی بالا رفته، آپارتمان‌نشینی، شهرنشینی و اینا باعث شده مردم از حالت زندگی سنتی گذشته خارج شده و به صورت مدرنیته زندگی کنن و این هزینه‌های مدرنیته زندگی کردن بالاست و تناسبی با درآمدهای حال حاضر نداره و تأثیر به شدت منفی می‌ذاره که آدم برای فرزندآوری و آینده‌نگری بخواد برنامه‌ریزی داشته باشه».

داشتن برای شکوفایی خودشون دیگه ندارن و وقتشون بیشتر صرف بزرگ کردن بچه می‌شه، تربیت بچه می‌شه و این به نظر من یه خللی ایجاد می‌کنه، یه جور مزاحمت بچه اینجوری برام. یعنی با اینکه من و خانمم جفتمون رابطه خوبی با بچه داریم و بچه‌ها چه بچه‌های دوستانمون و چه بچه‌های فامیل همه با ما ارتباط صمیمانه‌ای دارن و ما با اونا ارتباط صمیمانه‌ای داریم و خیلی مثلاً حال می‌کنن با ما باشن و این‌ها ولی با این حال اینو در خودم نمی‌بینم که یه بچه باشه این وسط، علی‌رغم اینکه یه چیزی رو می‌دونم که پدر شدن یه حس خاص و خوبیه اما به نظر من این فداکاری رو من دارم می‌کنم و بچه نمی‌ارم و این حس پدر بودن و از خودم می‌گیرم و در عوض هم به اون بچه‌ای که می‌خواد بیاد لطف می‌کنم و هم به خودم. چون هم بحث مانع بودن بچه هست و هم آینده بچه».

و همچنین سارا (۲۹ ساله، تک‌فرزند، با تحصیلات فوق دیپلم) می‌گوید:

«ببین من مشکل مالی ندارم که بگم نمی‌خوام بچه دوم بیارم و بگم به خاطر مشکل مالی نمی‌ارم. من نمی‌تونم دیگه بیشتر از این برایش وقت بذارم برای همین یکی، الان همین پسرم یه کلاس اول رفت من دقیقاً ۸۰ درصد وقتم رو می‌گرفت مدرسه رفتنش. اگه بچه دوم باشه هم اینکه نمی‌تونم دیگه برایش وقت بذارم و هم اینکه از خود بارداری و زایمان می‌ترسم، چون بارداری خیلی بدی داشتم. برای همین من یه بچه دیگه نمی‌خوام چون می‌گم همین یکی باشه حالا همه تلاشمون رو می‌کنیم، به جایی رسوندیمش که رسوندیم، نرسوندیم هم که همون یکیه و یه درد داریم. آینده یه بچه دیگه هم تباه نشه. من واقعاً برای لباسش و خوراکش و اینکه بعد که بزرگ شد بخواد یه اتاق جدا داشته باشه و اینا هیچ مشکلی ندارم و قبلاً هم گفتم به خاطر مشکل مالی نیست که نمی‌خوام بچه‌دار بشم ولی از خود بچه می‌ترسم دیگه. انگار دیگه بچه دوست ندارم. به دلم نمی‌شیند دیگه که بخوای یه بچه دوم بیاری و از اول بخوای همه اون مراحل رو طی کنی شیر

دارن. یعنی این سیستماتیک داره چندین ساله که وارد می‌شه به کل اجتماع. من در چنین جامعه‌ای آره ترس دارم که همیشه به همین شکلی رفتار کنم. حالا من هی کنترلش می‌کنم تعدیلش می‌کنم که من اون آدم نشم که سیستم می‌خواد. تا چقدر من می‌تونم آگاه باشم، هزار و یک چیز هست که ناآگاهانه وارد می‌شه. من ترس دارم از چنین اجتماعی که بخوام فرزند بیارم».

و هاجر (۴۱ ساله، تک‌فرزند، با تحصیلات دیپلم) در این زمینه می‌گوید:

«برای ما شرایط اقتصادی و مسائل تربیتی مهمه. تربیتی هم اون جنبه که به خودم مربوطه نه، شرایط که در جامعه هست و من نمی‌تونم کنترل کنم باعث ترس می‌شه. سن نوجوانی که از اول سن حساسی بوده اما الان صد چندان شده و واقعاً آدم می‌ترسه که چی می‌خواد بشه. اصلاً بچه‌های نسل جدید پذیرای حرف کسی نیستن. نمی‌دونم شاید اینا هم عواقب فرزندسالاری باشه اما خیلی خیلی فهمیدنشون سخت شده».

۴٫۵ استراتژی‌ها

استراتژی‌های تحقیق، کنش‌هایی هستند که مشارکت‌کنندگان در پاسخ به پدیده و تحت تأثیر شرایط زمینه‌ای و شرایط مداخله‌گر انجام می‌دهند. در پژوهش حاضر، استراتژی‌ها شامل بی‌فرزندی به‌مثابه یک مصالحه می‌باشد. یکی از استراتژی‌ها در این پژوهش، **بی‌فرزندی به‌مثابه یک مصالحه** است. یکی از مواردی که عده‌ای از مشارکت‌کنندگان اذعان داشتند این بود که در مورد بی‌فرزندی قبل از ازدواج با هم به توافق رسیدند و عده‌ای از زوجین نیز بعد از ازدواج و با سنجیدن شرایط فعلی‌شان آگاهانه تصمیم به بی‌فرزندی گرفته‌اند. به‌عنوان مثال مهسا (۲۸ ساله، بی‌فرزند، با تحصیلات دیپلم) می‌گوید:

«راستش خیلی فکر کردیم چون که مثلاً کلاً آدم سال دوم ازدواجش که رد می‌شه به فکر میافته، سال اول آدم می‌گه یه مسافرتی بره و خوش

و همچنین سارا (۳۸ ساله، تک‌فرزند، با تحصیلات کارشناسی) می‌گوید:

«خب وقتی جامعه مدرن می‌شه و همه چی خیلی تنوع داره، می‌گن چشم نبینه و دل نخواد دیگه، وقتی این همه تنوع هست همه چی بروز می‌شه، مدرن می‌شه، مسلماً آدم دوست دارن از این امکانات جدید استفاده کنن بعد وقتی که نداشته باشی هزینه کنی براشون مسلماً همینم یکی از دلایلی می‌شه که به بچه دوم فکر نکنی».

۴٫۴ پدیده مرکزی

پدیده ناظر بر اتفاق، حادثه، واقعه و فکری محوری می‌باشد که از علل ناشی می‌شود. پدیده مرکزی در این پژوهش، **فرزند در تقاطع سبک زندگی** می‌باشد. داشتن فرزند و تربیت فرزند در دوران مدرن یکی از چالش‌های اصلی زندگی زوجین قلمداد می‌شود. پیشرفت فناوری، تغییرات اجتماعی و فرهنگی و همچنین دسترسی به اطلاعات بی‌نهایت، چالش‌های زیادی را به وجود آورده است که می‌تواند بر ترس زوجین از فرزندآوری تأثیر بگذارد. فشارهای اجتماعی و انتظارات بالا در دوران مدرن بر تعداد و تربیت فرزندان تأثیر می‌گذارد. انتظارات بالای زوجین و افزایش توقعات فرزندان و به‌علاوه مقایسه‌های اجتماعی به‌ویژه در عصر رسانه‌های اجتماعی باعث شده که زوجین با آگاهی و تعقل بیشتری به وادی فرزندآوری قدم بگذارند. به‌طورکلی می‌توان گفت سبک زندگی به‌عنوان پیشران تغییرات اجتماعی باعث شده که الگوی فرزندآوری کاهش یابد. غزال (۳۷ ساله، بی‌فرزند، با تحصیلات کارشناسی ارشد) می‌گوید:

«یه مقاله‌ای داشتم می‌خوندم که الان چقدر والدین رو به سبکی دارن پیش می‌برن که والدین شبیه خدمت‌گزاران بچه‌ها هستند توی این دوران، یعنی که از اول کار که به دنیا میاد بچه، اینا هی باید به این سرویس بدن، هی عذاب وجدان می‌گیرن که نکنه من کوتاهی کردم، این کار رو درست انجام دادم یا نه؟ تمام زندگی‌شونو می‌ذارن بازم عذاب وجدان

«وقتی که من ازدواج کردم ۲۹ سالم بود و همسر من ۳۵ سالش. جفت‌مون اون قدر بزرگ شده بودیم که بینیم چیکار می‌خوایم بکنیم. من یادمه که زمانی که تو جلسات خواستگاری بودیم هنوز و ازدواج نکرده بودیم در مورد بچه آوردن صحبت می‌کردیم، یعنی جفت‌مون یه بچه رو می‌خواستیم حتماً، درسته درباره تعدادش اون موقع صحبت نکردیم، ولی جفت‌مون بچه می‌خواستیم ولی وقتی که ازدواج کردیم و تصمیم قاطعانه گرفتیم که بچه بیاریم و بعد که بچه اومد و شرایط تغییر کرد و جو خیلی عوض شد به لحاظ اقتصادی مخصوصاً، بعد قطعاً به این توافق رسیدیم که همین یکی کافیه».

و همچنین فریده (۳۸ ساله، تک‌فرزند، با تحصیلات فوق دیپلم) معتقد است:

«من خودم می‌گم فرزندآوری خوبه ولی در حدی که خانواده بتونه تأمینش کنه، اعصاب اون پدر بکشه، مخصوصاً برا من که بچهام دختره یه حمایت‌هایی از طرف اون پدر باشه. پدری نباشه که شبانه‌روز سر کار باشه و اون بچه خلأهایی رو ببینه و بره بیرون به جنس مخالفش گرایش پیدا کنه، وضع الان جامعه خیلی ترسش زیاده و ما برای بچه دوم تصمیمی نداریم».

۴٫۶ پیامدها

پیامدها نتایج حاصل از به‌کارگیری استراتژی‌ها هستند. به عبارتی نتیجه و ثمره استراتژی‌هایی را که کنشگران آن را در مواجهه با شرایط زمینه‌ای، مداخله‌گر و پدیده مرکزی اتخاذ می‌کنند، می‌توان همان پیامد دانست. **تمایل به بی‌فرزندگی در ایران**، پیامد استخراج‌شده در این پژوهش می‌باشد. امروزه الگوی فرزندآوری بسیاری از زوجین به بی‌فرزندگی و یا تک‌فرزندگی تغییر کرده است. به اذعان مشارکت‌کنندگان به‌خاطر فضای اجتماعی و فرهنگی و اقتصادی و سیاسی مبهم و نامساعد حاکم بر جامعه، آگاهانه بی‌فرزندگی را انتخاب کرده‌اند. از نظر آن‌ها دورنمای تیره از آینده، زندگی آن‌ها را تحت تأثیر قرار داده و موجب شده که در مورد رفتارهای

بگذرونه و ... ولی یکم که می‌گذره همه این‌جورین که خب پس بچه چی؟ واسه همین ما مثلاً صحبت کردیم بارها راجع به این موضوع، اوایل یکم قصدش رو داشتیم مثلاً من گفتم اگه فلان شد و این شرایط درست شد شاید بچه‌دار شیم ولی بعدش به‌صورت جدی یه دو سه بار صحبت کردیم و دیگه به این نتیجه رسیدیم که ما کلاً قصد بچه‌دار شدن نداریم. دیگه دلایلمونم برای همدیگه روشن شد. همسر اوایل بچه دوست داشت ولی بعد که یه مدت گذشت اونم تمایلشو از دست داد و دید که واقعاً نمی‌شه تو این شرایط. حالا نمی‌گم این عقیده درسته یا نه؟ ولی این‌جوری بود که ما به این نتیجه رسیدیم که داخل این دنیایی که داریم زندگی می‌کنیم و تو این شرایط اقتصادی و اجتماعی و این‌ها کار درستی نیست. یعنی به توافق رسیدیم».

و فرهاد (۳۵ ساله، بی‌فرزند، با تحصیلات کارشناسی ارشد) این‌گونه بیان می‌کند:

«قبل اینکه بخوایم ازدواج کنیم اصلاً یکی از موضوعاتی که جدی با هم درباره‌اش صحبت کردیم درباره همین موضوع بود و به این نتیجه رسیدیم که بچه نمی‌خوایم. اگر زمانی شرایط زندگی‌مون از لحاظ اقتصادی و امنیت مالی و روانی حس کردیم پایه‌های زندگی‌مون محکمه و احساس نیاز کردیم، یعنی جای خالی بچه رو در زندگی‌مون احساس کردیم، نظرمون اینه که بریم یه بچه از پرورشگاه بیاریم».

استراتژی دوم در این پژوهش، **تک‌فرزندگی به‌مثابه یک مصالحه** است. نکته‌ای که در صحبت‌های مشارکت‌کنندگان مشاهده می‌شود این است که موضوع فرزندآوری و تعداد فرزند با فرهنگ آن جامعه ارتباط مستقیمی دارد. امروزه به دلیل تغییر سبک زندگی، تک‌فرزندگی در بین زوجین و خانواده‌ها رواج یافته و بسیاری از زوجین به داشتن یک فرزند رضایت می‌دهند و این موضوع ریشه در آسیب‌های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی دارد. به‌عنوان مثال مریم (۳۶ ساله، تک‌فرزند، با تحصیلات کارشناسی ارشد) می‌گوید:

است که عبارت‌اند از: شرایط علی، زمینه‌ای، مداخله‌گر، استراتژی‌ها و پیامدها. همچنین پدیده مرکزی نیز در میانه مدل قرار گرفته است که فعالیت‌ها و جریان فرآیندها حول آن شکل می‌گیرد. پویایی‌های این پژوهش نشان می‌دهد که پدیده مرکزی در پژوهش حاضر «فرزند در تقاطع سبک زندگی» بوده است؛ یعنی ماهیت مسأله فرزندآوری به‌عنوان یکی از مهم‌ترین ابعاد رخدادهای جمعیتی کشور در ارتباط با حوزه‌های مختلف فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی است و از این نظامات تأثیر می‌پذیرد. می‌توان گفت تحولات فرهنگی جامعه عامل بسیار مهم و تعیین‌کننده‌ای در نگرش و در نهایت رفتار مردم نسبت به موضوع فرزندآوری است و افراد در شرایط اقتصادی بهتر، لزوماً فرزند بیشتر را انتخاب نمی‌کنند. علی‌رغم تأثیر عوامل اقتصادی بر فرزندآوری، تغییر بسترهای فرهنگی و تغییر در سبک زندگی به‌عنوان تعیین‌کننده نظام ارزشی و ذهنی افراد بر نگرش و رفتار آنها در فرزندآوری اثرگذاری قابل توجهی دارد. در شکل ۱ مدل پارادایمی به‌دست‌آمده از مقوله‌های اصلی پژوهش حاضر، ترسیم شده است.

مختلف به‌خصوص امر فرزندآوری با احتیاط بیشتر عمل کنند. در این زمینه مهدیه (۳۹ ساله، بی‌فرزند، با تحصیلات کارشناسی) معتقد است:

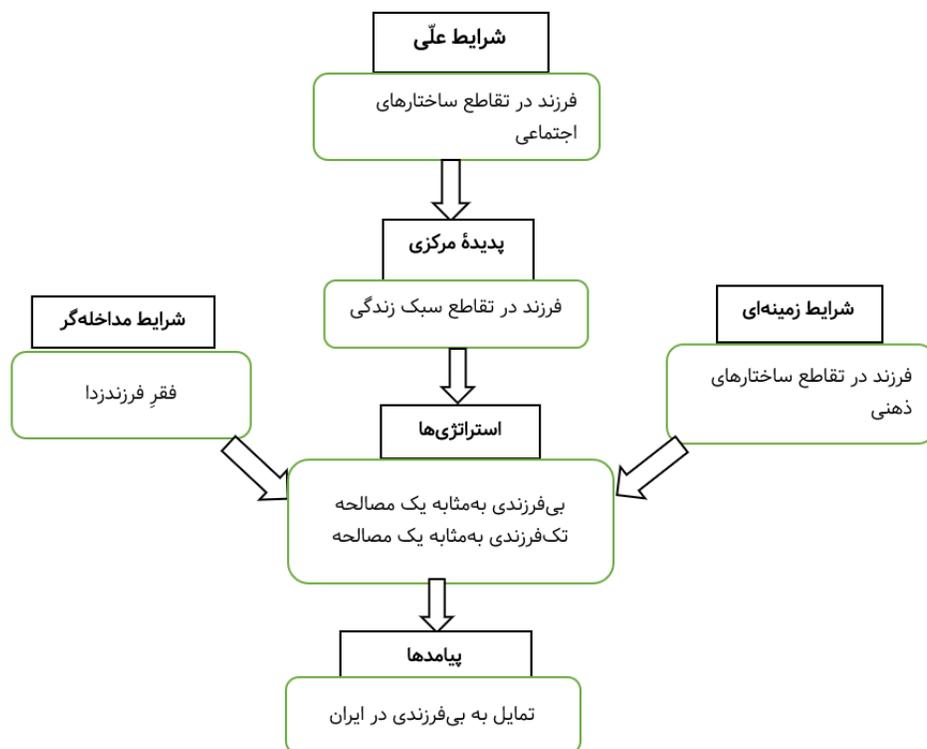
«من با همسر در زمینه بچه‌دار شدن به این توافق رسیدیم که بچه نداشته باشیم. ۱۰ سال پیش که شرایط خیلی بهتر از حالا بود این تصمیم را گرفتیم چون امید به آینده در ایران نداریم، چه برسه به شرایط فعلی که این تصمیم از نظر من اصلاً عقلانی نیست. اگر روزی مهاجرت کنیم بچه‌دار می‌شیم، در ایران اصلاً و ابداً».

و غزال (۳۷ ساله، بی‌فرزند، با تحصیلات کارشناسی ارشد) می‌گوید:

«دلایل من زندگی مدرن نیست، دلایل من ایرانه که این‌قدر ناامنی‌های مختلف توش وجود داره و باعث شده که من این تصمیم رو بگیرم».

۴٫۷ مدل پارادایمی

مدل پارادایمی تحقیق نشان‌دهنده فرآیندها و فعالیت‌هایی است که در بستر مطالعه رخ داده است. مدل پارادایمی شامل قسمت‌های مختلفی

شکل ۱. مدل پارادایمی پژوهش

Fig 1- A Paradigm Model of research

۵ بحث و نتیجه‌گیری

این مطالعه بر آن بود تا به تبیین مسأله سبک زندگی در مورد فرزندآوری، شناسایی زمینه‌های ذهنی و اجتماعی که منجر به ترس از فرزندآوری در زوجین بی‌فرزند و تک‌فرزند در شهر اصفهان به‌عنوان یکی از بسترهای باروری پایین می‌شود، بپردازد. ماهیت موضوع موجب شد روش کیفی برای شناخت ابعاد معنایی این موضوع به کار گرفته شود. با استفاده از رویکرد کیفی و روش‌شناسی نظریه زمینه‌ای و نمونه‌گیری هدفمند، ۳۰ مصاحبه عمیق با زوجین بی‌فرزند و تک‌فرزند، انجام شد. داده‌های جمع‌آوری شده از طریق کدگذاری باز به مقوله‌های فرعی و اصلی تبدیل شدند و سپس با کدگذاری محوری در قالب یک مدل پارادایمی سازمان‌دهی شدند. درنهایت، فرآیند کدگذاری گزینشی به اجرا درآمد.

مدل پارادایمی شامل شرایط علی، شرایط زمینه‌ای، شرایط مداخله‌گر، استراتژی‌ها و پیامدها بود. این مدل جریان فرایندها و فعالیت‌هایی را که در بستر این مطالعه بود، نشان داد. شرایط علی به‌دست‌آمده از مقوله‌های اصلی پژوهش، فرزند در تقاطع ساختارهای اجتماعی بود. شرایط زمینه‌ای، فرزند در تقاطع ساختارهای ذهنی و شرایط مداخله‌گر، فقر فرزندزدا بود. استراتژی‌های «بی‌فرزندی به مثابه یک مصالحه» و «تک‌فرزندی به مثابه یک مصالحه» در گذشته مردم از لحاظ فرهنگی بر این باور بودند که فرزند نعمت و هدیه الهی است و روزی‌اش را با خودش می‌آورد؛ درواقع این اعتقاد و باور قلبی باعث می‌شد تا کسی از فرزندآوری ترسی نداشته باشد، اما امروزه با ترویج سبک زندگی غربی و تضعیف باورها، ترس و نگرانی از فرزندآوری افزایش یافته است و زوجین با حساسیت بالا به این مسأله می‌نگرند. تغییر نگرش‌ها و ارزش‌هایی که در جامعه

تأکید بر دغدغه‌های تربیتی و بی‌تأثیر دانستن مشوق‌ها در پژوهش شمس‌قهرخی و همکاران (۱۴۰۰، ۱۴۰۱) در یافته‌های حاضر نیز مورد تأکید مشارکت‌کنندگان بود. همچنین یافته‌های محمودیان و همکاران (۱۳۸۸) مبنی بر تأثیرپذیری کم‌فرزندی تحت شرایط فضای گفتمانی کم‌فرزندی/ رفاه و اهمیت خودحمایتی زنان تا حدی با یافته‌های پژوهش حاضر مشابهت داشت. از نگاه مشارکت‌کنندگان، جامعه جدید و مدرنی که نیازهای فرزند را خیلی زیاد برآورده می‌کند و والدین شبیه به خدمت‌گزاران فرزند شده‌اند، ترسناک به نظر می‌رسد. در چنین جامعه‌ای با وجود ناامنی‌های مختلف و تغییرات فرهنگی و سبک زندگی، میل به فرزندآوری نیز سرکوب می‌شود. یافته‌ها نشان داد که فرزندآوری پیش از شروع رسمی زندگی مشترک در میان زوجین و مرتب‌ترین با آن‌ها محل بحث و گفت‌وگو است. زوجین قبل و یا بعد از ازدواج در مورد داشتن و یا نداشتن فرزند و تعداد فرزندان گفت‌وگو می‌کنند و به یک نتیجه متقاعدکننده می‌رسند و همدیگر را قانع می‌کنند. اگر یکی از زوجین متقاعد نشود تن به فرزندآوری اجباری نمی‌دهند. یافته‌های این مطالعه نشان داد که زوجین در امر فرزندآوری ساعت‌ها بحث و گفت‌وگو کرده‌اند و با آگاهی بی‌فرزندی و یا تک‌فرزندی را انتخاب کرده‌اند. البته ناگفته نماند که اکثریت آن‌ها اذعان کردند که در این فضای مبهم اقتصادی و فرهنگی و سیاسی بهترین تصمیم را گرفته‌اند.

نتایج عمده تحقیقات و پژوهش‌های صورت‌گرفته در خصوص تحولات فرهنگی جامعه ایران مؤید جایگزینی باورها، ارزش‌ها و سبک زندگی سنتی با ارزش‌های مدرن بوده‌اند (علیمرادیان و همکاران، ۱۴۰۱؛ شمس‌قهرخی و همکاران، ۱۴۰۱؛ عباسی‌شوازی و همکاران، ۱۳۹۹). به عبارت دقیق‌تر فرآیند نوسازی و توسعه در ایران به موازات جامعه جهانی شکل گرفته و منجر به تحولات فرهنگی در جامعه شده است. این تحولات را می‌توان به‌صورت مشخص در تغییر سبک زندگی افراد و رشد

اتفاق افتاده است، زمینه‌ساز این شده تا افراد به نوعی ترس از فرزندآوری داشته باشند. پیامد چنین استراتژی‌هایی در این مطالعه، تمایل به بی‌فرزندی در ایران می‌باشد. این امر برای زوجین تک‌فرزند هم صدق می‌کند که به همین دلیل مصالحه بر روی تک‌فرزندی داشته‌اند. جریان فرآیندها و فعالیت‌هایی که در بستر این مطالعه بود نشان می‌دهد که پدیده مرکزی در این مطالعه «فرزند در تقاطع سبک زندگی» می‌باشد.

یافته‌های مطالعه با نظریه مدرنیزاسیون که افراد به دنبال حداکثر سود و منفعت فردی هستند و نظریه گذار دوم جمعیتی که در این نظریه، تغییرات بنیادین، ارزش‌ها، نگرش‌ها و گسترش ایده‌های پست ماتریالیستی (تأکید بر استقلال فردی و خودتحقق بخشی) از مهم‌ترین عوامل در تغییرات نوین خانواده‌ها به حساب می‌آیند، هم‌سو است. همچنین با دیدگاه بورديو نیز تطابق داشت. با توجه به نظریه بورديو تمایل به فرزندآوری براساس مد و سلیقه قابل تبیین می‌باشد. امروزه مدگرایی به‌ویژه بین زنان در کاهش فرزندآوری می‌تواند به‌عنوان یک عامل مطرح شود؛ زیرا مد ارتباط مستقیمی با نگاه زنان دارد. در گذشته تعداد زیاد فرزندان عرف بود، اما در جامعه امروزی تعداد زیاد فرزند نشانه فقر فرهنگی است.

یکی از یافته‌های این مطالعه تغییر در باورهای هستی‌شناختی زوجین بود که دیگر فرزند به‌عنوان ارزش و سرمایه اجتماعی محسوب نمی‌شود و فرزند به‌مثابه هزینه و مانع رشد و بالندگی فردی است که با مطالعه جعفری‌سیریزی و همکاران (۱۴۰۱) هم‌سو است. با توجه به رواج فرهنگ مادی‌گرایی و رفاه‌طلبی در جامعه، مشارکت‌کنندگان معتقدند فرزند ما هم در این جامعه و با این افراد در ارتباط خواهد شد و شاید نتوانیم از پس تأمین توقعات و رفاه او برآییم. پژوهش‌های شمس‌قهرخی و همکاران (۱۴۰۱)، عباسی‌شوازی و همکاران (۱۳۹۹)، هم‌راستا با این پژوهش می‌باشد.

مقابله کرد. در نهایت، برای یک برنامه‌ریزی درست و دقیق همه شرایط و مسائل باید مورد توجه باشد تا بتوان نقشه راه هدفمند و کارآمد و مؤثری تهیه کرد. یکی از مهم‌ترین موارد، داشتن هدف مشخص برای مخاطب خاص است. در زمینه مسائل زوجین بی‌فرزند و تک‌فرزند نیز با شناسایی نیاز مخاطبان برنامه‌ریزی‌ها هدفمند و کارآمد خواهد شد و سریع‌تر به اجابت خواهد رسید.

منابع مالی

مقاله حاضر مستخرج از رساله دکتری با عنوان «هراس اجتماعی از فرزندآوری، یک مطالعه کیفی در شهر اصفهان» می‌باشد که با حمایت مالی مؤسسه تحقیقات جمعیت کشور انجام شده است.

سهم نویسندگان

نویسنده اول (سحر رضائی) در جمع‌آوری داده‌ها، تحلیل و نگارش نسخه خطی و سایر نویسندگان در تحلیل و نگارش نسخه خطی مشارکت داشته‌اند.

تعارض منافع

هیچ تعارض منافی در این پژوهش وجود ندارد.

تشکر و قدردانی

مقاله حاضر برگرفته از رساله دکتری نویسنده اول در رشته جامعه‌شناسی مسائل اجتماعی ایران است که در دانشگاه یزد به انجام رسیده است. بدین‌وسیله از نظرات اصلاحی و ارزشمند داوران رساله در مراحل مختلف اجرای این پژوهش و نیز از پیشنهادات اصلاحی داوران ناشناس مقاله حاضر قدردانی می‌شود. همچنین از همکاری صمیمانه مصاحبه‌شوندگان در تحقیق نیز سپاس‌گزاری می‌گردد.

فردگرایی تبیین نمود. در واقع تحولات فرهنگی از الگویی شرقی به سمت الگویی غربی در حال جابه‌جایی است و این تحول در عرصه‌های مختلف زندگی و زیست افراد از جمله تحولات خانواده اثرگذار بوده است. به گونه‌ای که الگوهای همسرگزینی، مطلوبیت‌های خانوادگی از قبیل سن ازدواج، الگوهای انتخاب همسر، فرزندآوری، جایگاه خانواده و دیگر موضوعات سبک زندگی را تحت تأثیر خود قرار داده است. بنابراین می‌توان گفت الگوی غالب تحولات فرهنگی ایران، تغییر سبک زندگی و رشد فردگرایی و به تبع آن کاهش ارزش‌های خانوادگی است. مجموع بررسی‌های صورت‌گرفته نشان می‌دهد که طرز فکر، روحیه و علائق زوجین تغییر کرده است و سبک زندگی را انتخاب کرده‌اند که هیچ سختی با فرهنگ‌شان ندارد. بنابراین می‌توان این‌گونه نتیجه‌گیری کرد که در این دوره از زندگی وارد جنگ شناختی شده‌ایم. جنگی که بی‌صدا در ذهن‌ها رخ می‌دهد. جنگ شناختی یعنی کنترل و تغییر باورها، احساسات و رفتارها بدون اینکه فرد متوجه شود. در چنین جنگی دشمن با استفاده از ابزارهای نامرئی مانند رسانه، شبکه‌های اجتماعی، تبلیغات و محتوای جذاب استفاده کرده و سبک زندگی، افکار و ارزش‌ها و هویت‌ها را تغییر داده است. نتیجه این وضعیت افزایش یأس و ناامیدی در جامعه، بی‌تفاوتی اجتماعی و کاهش اعتماد اجتماعی می‌باشد که آثار و وضعیت آن را در جامعه مشاهده می‌کنیم. از آنجایی‌که این جنگ ذهن‌ها را هدف گرفته است، نباید از تأثیر آن غافل شویم و فقط مثل یک مهره بی‌دفاع تأثیر بپذیریم. با آگاهی و روشنگری گسترده و مستمر در کنار تلاش مسؤولان برای حل مشکلات معیشتی مردم و اجرای عدالت و مبارزه با فساد می‌توان با جنگ شناختی

منابع

احمدی، حبیب؛ هاشمی، سمیه و روحانی، علی (۱۳۸۹). بررسی رابطه وسایل ارتباطی نوین

با هویت جنسیتی جوانان شهر شیراز. فصل‌نامه زن و جامعه، ۱(۴)، ۲۰-۳۳.

<https://ensani.ir/fa/article/246344>

انتقادی، *مطالعات اجتماعی- روان‌شناختی*
زنان، ۲۱(۲) [۷۵]، ۲۱۷-۱۷۹.

<https://doi.org/10.22051/jwsp.2022.40022.2615>

جعفری‌سیریزی، فائزه؛ عسکری‌ندوشن، عباس و روحانی، علی (۱۴۰۱). مادران و تربیت نسل: کاوشی انتقادی از دغدغه‌های اجتماعی مادران در رابطه با فرزندپروری. *مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی*، ۱۴(۳)، ۱۵۷-۱۱۷.

<https://doi.org/10.22035/isih.2022.4801.4707>

حسینی، حاتم (۱۳۸۱). *درآمدی بر جمعیت‌شناسی اقتصادی و اجتماعی و تنظیم خانواده*، همدان، انتشارات دانشگاه بوعلی سینا.

حمیدی‌فر، مهدی؛ کنعانی، محمدمبین و عبادالهی چندانق، حمید (۱۳۹۵). جامعه در مخاطره و فرزندآوری: مطالعه‌ای در شهر رشت. *نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران*، ۱۱(۲۲)، ۱۳۵-۱۰۱.

<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.735000.1395.11.22.4.4>

خواجانه‌نوری، بیژن؛ روحانی، علی و هاشمی، سمیه (۱۳۹۱). گرایش به حجاب و سبک‌های متفاوت زندگی، مطالعه موردی: زنان شهر شیراز. *جامعه‌شناسی کاربردی*، ۲۳(۳)، ۱۶۶-۱۴۱.

<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.0085745.1391.23.3.7.4>

دهقانی، زهره (۱۳۹۱). *بررسی تأثیر رسانه‌های جمعی پدیده مدگرایی (مطالعه موردی دختران ۱۵ تا ۲۵ سال شهرستان شیراز)*، (پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد جهرم).

سازمان ثبت احوال کشور (۱۴۰۳). *درگاه آمارهای انسانی: داشبورد واقعه ولادت- ۱۴۰۲*،

استراوس، انسلم و کربین، جولیت (۱۳۹۱). *مبانی پژوهش کیفی، فنون و مراحل تولید نظریه زمینه‌ای*. ترجمه ابراهیم افشار. تهران: نشر نی.

افشانی، سیدعلیرضا؛ ابویی، آزاده و روحانی، علی (۱۴۰۱). تجربه زیسته زنان نابارور از مسأله بی‌فرزندگی. *زن در توسعه و سیاست*، ۲۰(۱)، ۱-۲۱.

<https://doi.org/10.22059/jwdp.2021.327319.1008049>

ایمان، محمدتقی و روحانی، علی (۱۳۹۲). هویت اسلامی و هویت‌های رقیب (هویت جهانی، ملی و قومی)؛ مطالعه موردی: دانشجویان دانشگاه شیراز. *فصل‌نامه تحقیقات فرهنگی ایران*، ۶(۱)، ۱۴۸-۱۲۷.

https://www.jicr.ir/article_283.html

آقایاری‌هیر، توکل؛ فرخی‌نگارستان، مینا و لطیفی‌مجزه، سیده صدیقه (۱۳۹۵). فرزندآوری به‌مثابه مخاطره (مطالعه کیفی زمینه‌های کم‌فرزندگی در شهر تبریز). *مطالعات راهبردی زنان*، ۱۹(۷۳)، ۷-۳۳.

<https://doi.org/10.22095/jwss.2016.44367>

بربریان، اکبر (۱۳۸۰). *جمعیت و تنظیم خانواده*، تهران: انتشارات نور دانش.

پیلتن، فخرالسادات و رحمانیان، محمد (۱۳۹۴). بررسی جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر تمایل به فرزندآوری زنان و مردان متأهل، مورد مطالعه: زنان و مردان ۲۵ تا ۴۵ ساله شهر جهرم. *مطالعات توسعه اجتماعی ایران*، ۷(۲)، ۱۳۴-۱۲۱.

<https://sid.ir/paper/231884/en>

جعفری‌سیریزی، فائزه؛ عسکری‌ندوشن، عباس و علی روحانی (۱۴۰۲). مادری در قلمرو اجتماعی و فرهنگی: یک مطالعه کیفی

عباسی‌شوازی، محمدجلال و خانی، سعید (۱۳۹۳).
نامنی اقتصادی و باروری، مطالعه موردی
زنان دارای همسر شهرستان سنج. *نامه
انجمن جمعیت‌شناسی ایران*، ۹(۱۷)، ۷۶-
۳۷.

https://www.jpaiassoc.ir/article_20069.html

عباسی‌شوازی، محمدجلال؛ رازقی نصرآباد، حجه
بی‌بی و حسینی‌چاووشی، میمنت (۱۳۹۹).
امنیت اقتصادی- اجتماعی و قصد باروری
در شهر تهران. *نامه انجمن جمعیت‌شناسی
ایران*، ۱۵(۲۹)، ۲۱۱-۲۳۸.

<https://doi.org/10.22034/jpai.2020.243924>

علیمرادیان، مریم؛ رازقی نصرآباد، حجه بی‌بی؛
علی‌مندگاری، ملیحه و عسکری‌ندوشن،
عباس (۱۴۰۱). تأخیر در تولد فرزند دوم:
تحلیل دوره ماندگاری در وضعیت
تک‌فرزندی در شهر خرم‌آباد. *نامه انجمن
جمعیت‌شناسی ایران*، ۱۷(۳۴)، ۷۳-۱۱۱.

<https://doi.org/10.22034/jpai.2023.1983029.1258>

قانع مخلصونی، زهرا؛ رازقی نصرآباد، حجه بی‌بی؛
عسکری‌ندوشن، عباس و کلاته‌ساداتی،
احمد (۱۴۰۰). مادران جایگزین، انگیزه‌های
تصمیم‌گیری و احساس تعهد: یک نظریه
زمینه‌ای، *نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران*،
۱۶(۳۱)، ۱۳۳-۱۵۷.

<https://doi.org/10.22034/jpai.2025.547593.1217>

مباشری، محمود؛ علیدوستی، معصومه؛
حیدری‌سورشجانی، سعید؛ خسروی،
فرزین؛ خلفیان، پوران و جلیلیان، محسن
(۱۳۹۲). تعیین مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بر
الگوی باروری خانواده‌های تک‌فرزند و
بدون‌فرزند شهرستان شهرکرد در سال

تهران: سازمان ثبت احوال کشور. دسترسی
(در تاریخ ۲۷ بهمن ۱۴۰۳) از:

<https://sabteahval.ir>

شمس‌قهفرخی، فریده؛ عسکری‌ندوشن، عباس؛
زیناب‌عینی، حسن و روحانی، علی (۱۴۰۲).
کاربست روش‌شناسی کیو در شناسایی
الگوهای ذهنی مردم در مورد فرآیند
فرزندآوری، *مسائل اجتماعی ایران*، ۱۴(۱)،
۲۱۱-۲۳۵.

<https://doi.org/10.61186/jspi.14.1.211>

شمس‌قهفرخی، فریده؛ عسکری‌ندوشن، عباس؛
عینی‌زیناب، حسن؛ روحانی، علی و
عباسی‌شوازی، محمدجلال (۱۴۰۱). در
دوراهی تصمیم به فرزندآوری: واکاوی
چالش‌های فردی و اجتماعی فرزندآوری در
بستر باروری پایین در شهر اصفهان.
جامعه‌شناسی کاربردی، ۳۳(۴)، ۲۸-۱.

<https://doi.org/10.22108/jas.2022.132711.2269>

شمس‌قهفرخی، فریده؛ عسکری‌ندوشن، عباس؛
عینی‌زیناب، حسن؛ روحانی، علی و
عباسی‌شوازی، محمدجلال (۱۴۰۰).
چالش‌های اجرای سیاست‌های تشویقی
فرزندآوری: مطالعه‌ای کیفی در شهر
اصفهان، *نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران*،
۱۶(۳۲)، ۷۹-۱۱۲.

<https://doi.org/10.22034/jpai.2025.559285.1242>

طاووسی، محمود؛ حائری‌مهریزی، علی‌اصغر؛
صدیقی، ژیلا؛ مطلق، محمداسماعیل؛
اسلامی، محمد؛ نقی‌زاده، فاطمه و همکاران
(۱۳۹۶). تمایل به فرزندآوری و عوامل مرتبط
با آن در ایران: یک مطالعه ملی. *پایش*،
۱۶(۴)، ۴۰۱-۴۱۰.

<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.16807626.1396.16.4.1.4>

<https://www.amar.org.ir/Portals/0/News/1400/barvari.pdf>

مرکز آمار ایران (۱۴۰۱). *میزان باروری به تفکیک ایران و ایرانی و استان ۱۴۰۰-۱۳۹۶*. برگرفته از:

<https://amar.rg.ir/population-28514#and-migration>

مهربانی، وحید (۱۳۹۳). بررسی مقایسه‌ای الگوها و مکاتب اقتصاد باروری با به کارگیری داده‌های ایران. *نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران*، ۱۶(۸)، ۲۷-۵.

https://www.jpaiassoc.ir/article_19906.html

نعمتیان، ساره و نوغانی دخت بهمنی، محسن (۱۴۰۰). فرآیند تصمیم‌گیری زوجین در تأخیر فرزندآوری و شرایط اجتماعی دخیل در آن. *جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی*، ۸(۱۸)، ۱۴۹-۱۷۳.

<https://doi.org/10.22080/ssi.2022.22905.1955>

Abbasi-Shavazi, M. J. & Khani, S. (2014). Economic insecurity and fertility: Case study of married women in Sanandaj district. *Journal of Population Association of Iran*, 9(17), 37-76. [In Persian].

<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.735000.1393.9.17.2.8>

Abbasi-Shavazi, M. J., Razeghi-Nasrabad, H.B & Hosseini-Chavoshi, M. (2020). Socio-economic security and fertility intention in Tehran city. *Journal of Population Association of Iran*, 15(29), 211-238. [In Persian].

۱۳۹۲. *مجله علمی دانشگاه علوم پزشکی ایلام*، ۲۱(۶)، ۷۰-۶۳.

<http://sjimu.medilam.ac.ir/article-1-1435-fa.html>

محمودیان، حسین؛ محمدپور، احمد و رضایی، مهدی (۱۳۸۸). زمینه‌های کم‌فرزندآوری در استان کردستان: مطالعه موردی شهر سقز. *نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران*، ۴(۸)، ۱۲۲-۸۵.

https://www.jpaiassoc.ir/article_722546.html

مدیری، فاطمه و قاضی طباطبایی، محمود (۱۳۹۷). بررسی تأثیر کیفیت زندگی زناشویی بر قصد فرزندآوری. *جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی*، ۵(۱۲)، ۹۴-۷۳.

<https://doi.org/10.22080/ssi.1970.2133>

مرکز آمار ایران (۱۴۰۰). *محاسبه باروری کل با روش مستقیم با منابع مختلف داده به تفکیک استان ۱۳۹۹-۱۳۹۵*، ۱۳(۲/۱۳)، ۱۴۰۱/۲/۱۳.

<https://doi.org/10.22034/jpai.2020.243924>

Afshani, S. A., Abooei, A. & Ruhani, A. (2022). Lived experience of infertile women of their infertility issue. *Woman in Development & Politics*, 20(1), 1-21. [In Persian].

<https://doi.org/10.22059/jwdp.2021.327319.1008049>

Aghayari hir, T., Farokhi nekarestan, M. & Latifi mojreh, S. S. (2016). Childbearing as risk: (Qualitative study of milieu for bearing few children in Tabriz city). *Women's Strategic Studies*, 19(73), 7-33. [In Persian].

- <https://doi.org/10.22095/jwss.2016.44367>
- Ahmadi, H., Hashemi, S., & Ruhani, A. (2010). A study of the relationship between modern communication technologies and gender identity of students a case study of high school students of Shiraz. *Quarterly Journal of Woman and Society*, 1(4), 20-33. [In Persian].
- <https://dorl.net/dor/20.1001.1.20088566.1389.1.4.3.3>
- Alimoradiyan, M., Razeghi Nasrabad, H. B., Alimondegari, M. & Askari-Nodoushan, A. (2023). Delay in the second birth: An analysis of the length of waiting time from first to the second birth among women in the City of Khorramabad, Iran. *Journal of Population Association of Iran*, 17(34), 73-111. [In Persian].
- <https://doi.org/10.22034/jpai.2023.1983029.1258>
- Berberian, A. (2002). *Population and family planning*, Tehran: Noorbakhsh Publications. [In Persian].
- Brough, M., & Sheppard, P. (2022). Fertility decision-making in the UK: Insights from a qualitative study among British men and women. *Social Sciences*, 11(9), 409-432.
- <https://doi.org/10.3390/socsci11090409>
- Dehghani, Z. (2012). *Investigating the impact of mass media on the phenomenon of fashionism (case study of girls aged 15 to 25 in Shiraz)*, (Master's thesis in Sociology, Islamic Azad University, Jahrom Branch). [In Persian].
- Emmott, E.H., Myers, S., & Page. (2021). Who cares for women with children? Crossing the bridge between disciplines. *Philosophical Transactions of the Royal Society B*, 376(1827),
- <https://doi.org/10.1098/rstb.2020.0019>
- Emokpae, M. A., & Brown, S. I. (2021). Effects of lifestyle factors on fertility: practical recommendations for modification. *Reproduction and Fertility*, 2(1), R13-R26.
- <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/35128442/>
- Easterlin, R. A. (1976). The conflict between aspirations and resources. *Population and Development Review*, 417-425.
- <https://doi.org/10.2307/1971619>
- Ermisch, J. (2001). Family theory: Economics of childbearing. in N. J. Smelser & P. B. Baltes (Eds.), *International encyclopedia of the social and behavioral sciences*, (pp. 5378-5383). Oxford: Elsevier
- Gafari Sirizi, F., Askari Nodoushan, A. & Ruhani, A. (2023). Motherhood in socio-cultural context a critical qualitative study. *Women's Studies Sociological and Psychological*, 21(2), 179-217. [In Persian].

- <https://doi.org/10.22051/jwsps.2022.40022.2615>
- Gafari Sirizi, F., Askari-Nodoushan, A. & Ruhani, A. (2022). Mothering and childrearing: A critical exploration of mothers' social concerns about parenting. *Interdisciplinary Studies in the Humanities*, 14(4), 117-175. [In Persian].
<https://doi.org/10.22035/isih.2022.4801.4707>
- Ghane-Mokhallesouni, Z., Razeghi-Nasrabad, H. B., Askari-Nodoushan, A. & Kalate Sadati, A. (2021). Surrogate mothers, decision motivations and sense of commitment: A grounded theory. *Journal of Population Association of Iran*, 16(31), 97-131. [In Persian].
<https://doi.org/10.22034/jpai.2022.547593.1217>
- Goode, W. J. (1963). *World revolution and family patterns*, London: Free Press Glencoe.
- Hamidifar, M., Kanani, M. A. & Abdollahi chanzanaq, H. (2017). Voluntary childless' sight on childbearing: A study in Rasht. *Sociological Cultural Studies*, 8(3), 25-50. [In Persian].
https://socialstudy.ihcs.ac.ir/article_2896.html
- Hosseini, H. (2002). *An introduction to socio-economic demography and family planning*. Hamedan, Bu Ali Sina University Publications. [In Persian].
- Iman, M. & Ruhani, A. (2013). Islamic identity and competitive identities (global, national and ethnic identity); A case study of Shiraz university students. *Journal of Iranian Cultural Research*, 6(1), 127-148. [In Persian].
<https://doi.org/10.7508/ijcr.2013.21.006>
- Iran Statistics Center. (2021). *Calculating total fertility using the direct method with different data sources by province 2016-2020*. [In Persian]. Accessed from:
<https://www.amar.org.ir/Portals/0/News/1400/barvari.pdf>
- Iran Statistics Center. (2022). *Fertility rate by country, Iranian, and province 2017-2021*. [In Persian]. Accessed from:
<https://amar.org.ir/population-and-migration#28514>
- Khajenoori, B., Ruhani, A. & Hashemi, S. (2012). Tendency towards veil and different lifestyles case Study: Shiraz women. *Journal of Applied Sociology*, 23(3), 141-166. [In Persian].
<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.20085745.1391.23.3.7.4>
- Lesthaeghe, R. (2010). The unfolding story of the second demographic transition, *Population and Development Review*, 36 (2), 211-251.
<https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2010.00328.x>
- Lesthaeghe, R. (2020). The second demographic transition, 1986-2020: sub-

- replacement fertility and rising cohabitation—a global update, *Genus*, 76 (10), 1-38.
<https://link.springer.com/article/10.1186/s41118-020-00077-4>
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Sage Publication.
- Mahmoudian, H., Mohammadpur, A. & Rezaei, M. (2009). The contexts of low childbearing in Kurdistan: The case study of Saghez city. *Journal of Population Association of Iran*, 4(8), 85-122. [In Persian].
https://www.jpaiassoc.ir/article_722546.html
- Mehrbani, V. (2014). A comparative study of economic schools of fertility by using data from Iran. *Journal of Population Association of Iran*, 8(16), 5-27. [In Persian].
<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.735000.1392.8.16.1.8>
- Mobasheri M, Alidosti M, Sorshajani S, khosravi F, khalafian P, Jalilian M. (2013). Determination of the most important factors influencing the fertility patterns of single child and without child families in Shahr-e-kord city in 2013. *J. Ilam Uni. Med. Sci.* 21 (6), 63-70. [In Persian].
<http://sjimu.medilam.ac.ir/article-1-1435-fa.html>
- Modiri, F., & Ghazi Tabatabaie, M. (2019). A study on the effects of the quality of marital life on the childbearing intention. *Sociology of Social Institutions*, 5(12), 73-94. [In Persian].
<https://doi.org/10.22080/ssi.1970.2133>
- National Civil Registration Organization (2024). *Human statistics portal: Birth event dashboard - 2023*, Tehran: National Civil Registration Organization. Accessed (On February 27, 2024). [In Persian]. <https://sab-teahval.ir>
- Nematian, S., & Noghani Dokht Bahmani, M. (2022). The impact of couples' decision-making process in delayed childbearing and related social conditions. *Sociology of Social Institutions*, 8(18), 139-173. [In Persian].
<https://doi.org/10.22080/ssi.2022.22905.1955>
- Piltan, F., & Rahmanian, M. (2015). Investigating factors affecting the tendency toward childbearing among married men and women (case of study: men and women aged 25 TO 45 years Old in Jahrom). *Journal of Iranian Social Development Studies (JISDS)*, 7(2 (26)), 121-134. [In Persian].
<https://sid.ir/paper/231884/en>
- Shams Gahfarokhi, F., Askari-Nodoushan, A., Eini-Zeinab, H., Ruhani, A. & Abbasi-Shavazi, M. J. (2022). At the crossroad of decision to have children: An analysis of individual and social childbearing challenges in

- the context of low fertility in Isfahan. *Journal of Applied Sociology*, 33(4), 1-28. [In Persian].
<https://doi.org/10.22108/jas.2022.132711.2269>
- Shams Gahfarokhi, F., Askari-Nodoushan, A., Eini-Zeinab, H., & Ruhani, A. (2023). The application of Q-methodology for identifying the mental patterns of the people of Isfahan city about childbearing. *Social Problems of Iran*, 14(1), 211-235. [In Persian].
<https://doi.org/10.61186/jspi.14.1.211>
- Shams-Ghahfarokhi, F., Askari-Nodoushan, A, Eini-Zinab, H., Ruhani, A. & Abbasi-Shavazi, M. J. (2021). Challenges of new pronatalist population policies and programs in Iran: A qualitative study in the city of Isfahan. *Journal of Population Association of Iran*, 16(32), 79-112. [In Persian].
<https://doi.org/10.22034/jpai.2022.559285.1242>
- Soederberg, M., Christensson, K., Lundgren, I., & Hildingsson, I. (2015). Women's attitudes towards fertility and childbearing—A study based on a national sample of Swedish women validating the Attitudes to Fertility and Childbearing Scale (AFCS). *Sexual & Reproductive Healthcare*, 6(2), 54-58.
<https://doi.org/10.1016/j.srhc.2015.01.002>
- Strauss, A., & Corbin, J. (2012). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. (Translated to Persian by E. Afshar), Tehran: Ney publications. [In Persian].
- Tavousi, M., Haerimehrizi, A.A., Sadighi, J., Esmail Motlagh, M., Eslami, M., Naghizadeh, F, et al (2017). Fertility desire among Iranians: A nationwide study. *Payesh*, 16 (4), 401-410. [In Persian].
<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.6807626.1396.16.4.1.4>
- Van de Kaa, D.J. (1987). Europe's second demographic transition. *Population Bulletin*, 42 (1), 1-59. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/12268395/>
- Van de Kaa, D.J. (2001). Postmodern fertility preferences: from changing value orientation to new behavior, *Population and Development Review*, 27 (1) , 290-331.
<https://www.jstor.org/stable/3115262>